

BELÂĞATTA FASIL-VASLIN GENEL KURALLARI VE “VÂV”IN KULLANIMI

Rıfat Resul SEVİNÇ (*)

Öz

Belâğat ilminin önemli konuları arasında sayılan fasıl ve vasılın tanımı ilk olarak ‘Abdulkâhîr el-Curcânî tarafından yapılmış ve genel kuralları tespit edilmiş, daha sonra da es-Sekkâkî ve el-Kazvînî gibi takipçileri tarafından genişletilmiştir. Tespit edilen kurallara göre, iki cümle arasında lâfzen ve manen sıkı bağlantı veya tam aykırılık yahut cümleler birbirine bağlandığında yanlış anlamaya yol açacak bir durum olması hâlinde fasıl meydana gelir. Cümleler arasında lâfzen ve manen uyum olması yahut iki cümle hakkında aynı hüküm verilmek istenmesi durumunda ise vasıl durumu meydana gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belâğat, Fasıl, Vasıl, Genel Kurallar, “Vâv”ın Kullanımı.

General Rules of Fasl - Vasl in Rhetoric and the Usage of the “Vâv”

Abstract

The definition of fasl and vasl which are considered among the important topic of rhetoric discipline was firstly made by ‘Abdulkâhîr el-Curcânî. The general rules of fasl and vasl were determined also by him. Then, this definition and rules were extended by the followers of Curcânî such es-Sekkâkî and el-Kazvînî. According to the determined rules, fasl occurs in the case that there is a strict connection or full opposition between two sentences both literally and semantically; or that there is a misunderstanding when sentences are connected together. On the other hand vasl occurs in the case that there is a harmony between sentences literally and semantically, or that it is wanted to be given of the same judgment about two sentences.

Keywords: Rhetoric, Fasl, Vasl, General rules, Usage of “Vâv”.

*) Yrd. Doç. Dr., RTEÜ İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı
(e-posta: rrsevinc@hotmail.com)

GİRİŞ

Kelimeler arasında olduğu gibi cümleler arasında da gramer ve anlam yönünden ilgi olup olmadığını anlamak için Arapçanın gramerini, dil inceliklerini ve üslûplarını iyi bilmek gerekir. Arapçada cümleler arasında bağlantı varsa neye göre olduğu, yoksa niçin olmadığı belâğat ilminde *fasl* (fasıl) ve *vasl* (vasıl) başlığı altında ele alınmaktadır. Belâğat ilmindeki bu konu aynı zamanda nahiv ilminin de ilgi alanı içerisinde. Zira iki cümle arasında bağlantı olup olmadığı nahiv ilminde görevlerine ve i'râbına, belâğat ilminde ise mânâ ve belâğat inceliklerine göre tespit edilmektedir. Bir başka ifade ile gramerin görevinin bittiği yerde belâğat başlamaktadır. Bu sebeple cümleler arasında bağlantıları anlayabilmek için hem gramer hem belâğat yönünü iyi bilmek gerekir.¹

1. FASIL VE VASLIN TANIMI, NAHİV İLMİYLE İLGİSİ

Arapçada hem kelimeler hem cümleler birbirlerine atıf edatlarıyla bağlanmakta kimi zaman ise bunlar atıf yapılmadan art arda sıralanmaktadır. Kelimeler arasında atıf yapıp yapılmayacağı nahvin, cümleler arasındaki atıf durumu ise hem nahvin hem belâğatın konusudur. Belâğatta cümleleri anlamca birbirinden ayırmak veya birbirlerine bağlamak durumu olan *fasıl* ve *vasıl*, usulleri, kuralları ve incelikleriyle belâğat ilminin önemli konuları arasında yer almaktadır.²

Câhiliyye asrından başlayarak Emevî ve Abbâsî dönemleri boyunca Araplarda fesâhat ve belâğatta söz sahibi olan şairler, edipler ve hatipler şiirlerinde, konuşmalarında ve hutbelerinde fasıl ve vasıla son derece önem vermekte ve buna riayet etmeyi tavsiye etmekte idiler³. Belâğat âlimleri, önemine dikkat çekmek için fasıl ile vasıl bilmenin belâğatı bilmek demek olduğunu, bunu bilmemenin ve riayet etmemenin ise büyük bir kusur olduğunu ifade etmişlerdir⁴.

İlk olarak 'Abdulkâhir el-Curcânî (ö. 471/1079) tarafından tanımı yapılarak genel usûl ve kaideleri belirlenen, es-Sekkâkî (ö. 626/1229), Hatîb el-Kazvîni (ö. 739/1339) ve onun şârihleri tarafından geliştirilen *fasıl* ve *vasıl* terimlerinin anlamları şöyledir⁵:

- 1) Gramer belâğat ilişkisi için bkz. Habenneke, Abdurrahmân Hasan, *el-Belâğatu'l-'arabiyye*, (1996), C. I, s. 137 vd.; İrmak, Mustafa, *Arap belâğatında haber-inşâ meselesi*, (2012), s. 53 vd.
- 2) Hz. Ebû Bekr.r.a, elinde giysi olan birisine, *Bu elbiseyi satıyor musun?* diye sorunca o kimsenin, “لَا رَحْمَةَ لَكَ اللَّهُ. Allah sana rahmet etmesin.” anlamında verdiği cevabı Hz. Ebû Bekr'in, *Öyle değil, لَا وَرَحْمَةَ لَكَ اللَّهُ. Hayır, "Allah sana rahmet etsin" söyle.* şeklinde düzeltmesi fasıl ve vasıl bilmenin önemini gösteren bir örnektir. Bkz. es-Subkî, Bahâeddîn, *'Arûsu'l-efrâh fî şerhi telhisi'l-miftâh*, (2003), C. I, s. 516.
- 3) Ebû Hilâl el-'Askerî eserinde Câhiliyye ve İslâmî dönemde devrin önde gelen belâğat ve fesahat sahibi kimselerin sözlerinden, bu arada şiir ve nesir olmak üzere, pek çok örnek vermiştir. Bkz. *Kitâbu's-sinâ 'ateyn*, (1952), s. 438 - 448.
- 4) el-'Askerî, *Kitâbu's-sinâ 'ateyn*, s. 438; el-Curcânî, 'Abdulkâhir Ebû Bekr, *Delâilu'l-i'câz*, (2007), s. 232.
- 5) Fasil ile vasıl tarifi ve yerleri için bk. el-'Alevî, Yahyâ b. Hamza, *Kitâbu't-Tirâz*, (1995), s. 541, 543; Kalkîle, 'Abduh, *el-Belâğatu'l-istilâhiyye*, (1992), s. 251; es-Sa'îdî, 'Abdulmute'âl, *el-Balâğatu'l-*

Fasil, art arda gelen cümleleri, “vâv” harfi ile bağlamadan (anlamca) birbirinden ayır-
maktır.

Vasıl, art arda gelen cümleleri “vâv” harfi ile (anlamda) birbirine bağlamaktır.

Başta ‘Abdulkâhir olmak üzere belâğat âlimlerinin geneli fasıl ve vasılın atf “vâv”ı ile ve -mahalli i‘râbı olsun veya olmasın hükümde birleştiren ortak bir yön olduğu takdirde- cümlelere mahsus bir durum olduğunu ifade etmişlerdir. es-Sekkâkî ise fasıl ve vasılın hem kelimeler hem cümleler arasında olabileceğini söyleyerek kapsamı genişletmiştir⁶.

es-Sekkâkî’ye göre, *Güneş, ay, gökyüzü, yeryüzü, cinler ve insanlar, bunların tümü sonradan var olmuştur.* örneğindeki gibi peş peşe gelen kelimeler arasında ortak bir yön olduğundan bunların birbirlerine atfedilmeleri uygundur. *Güneş, tavşanın safra kesesi Mecûsilerin dini, bunların tümü sonradan var olmuştur.* örneğinde ise sayılanlar arasında ortak bir yön olmadığından bunları birbirine atfetmek uygun değildir⁷.

Belâğat âlimleri cümlelerin birbirleriyle olan ilişkisini ve aralarında atf harfinin gelip gelmeme durumunu müfred isimden yola çıkarak açıklamaya çalışmışlardır. Onlara göre peş peşe gelen iki isim arasında atf yapmak demek birinci ismin i‘râbını ikinci isme vererek fâil, mef‘ûl veya mecrûr olmakta ona ortak olduğunu göstermektir. Buna göre cümleler de birbirine atfedilen müfred isimlerle aynı hükümde birleşir⁸.

Şayet iki cümlelerin birincisi mahallen merfû‘, mansûb veya mecrûr ise ona atfedilen cümlelerin hükmü de onun gibi olur ve aynı i‘râbı alır. Bu sebeple birinci cümleye atfedilen cümlelerin hükmünü ve i‘râbını birincisine ortak etmek için “atf vâv”ına ihtiyaç duyulur. Meselâ, *Ahlâkî güzel, yaradılışı kötü bir adama*

Âliye, (1991), s.104; Ahmed Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâti’l-Belâğiyye* (1996), s. 549; Durmuş, İsmail, “*Fasil*”, *DİA*, (1995), C. 12, s. 206; Durmuş, “*Vasıl*”, *DİA*, (2012), C. 42, s. 537-539. *Kavâ’idu’ş-Şi‘r*, (1995, Ebu’l-‘Abbâs Sa‘leb), *el-Bedî‘*, (2012, ‘Abdullâh b. el- Mu‘tezz), *el-Fevâid* (2008, İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye) gibi Arap şii ve belâğatı üzerine eser telif eden müellifler, fasıl-vasılın tanımı ve kurallarından bahsetmemişlerdir. el-Câhiz ise yalnızca öneminden söz ederek bazı örnekler vermiştir. Bkz. *el-Beyân ve’t-tebyîn*, (1998), C. I, s. 88.

- 6) Gerek el-Curcânî gerek es-Sekkâkî, vasılda cümlelerin birbirlerine bağlanmasının yalnızca “atf vâv”ı ile değil , أَوْ , حَتَّى , ثُمَّ , فَ ve لَ gibi diğer harflerle de olabileceğini söylemişlerdir. Onlar bu harflerle bağlantı durumunu anlamının kolay, anlaşılması zor olanın mahallî i‘râbı olmayan cümleler arasında ve “vâv” harfiyle yapılan vasıl durumunda olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sebeple fasıl ve vasılın tarifinde bağlayıcı harfin özellikle “vâv” olduğu kaydedilmiştir. Bkz. el-Curcânî, *Delâilu’l-i‘câz*, s. 233; es-Sekkâkî, Ebû Ya‘kûb Yûsuf b. Ebî Bekr, *Miftâhu’l-‘ulûm*, (1987), s. 249. Fasılda iki cümle arasında bazen “vâv” harfi gelmektedir ancak bu, atf değil, isti‘nâfiyye harfidir.
- 7) Bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 249; es-Sa‘îdî, ‘Abdulmute‘âl, *Buğyetu’l-îdâh li Telhisi’l-miftâh*, (1999), C. II, s. 55.
- 8) el-Curcânî, *Delâilu’l-i‘câz*, s. 232; es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s. 250; es-Sa‘îdî, *Buğyetu’l-îdâh*, C. II, s. 56.

uğradım. sözünde خُلِقَهُ حَسَنٌ cümlecığı رَجُلٍ kelimesinin sıfatı durumundadır. Ondan sonra gelen خُلِقَهُ قَبِيحٌ cümlecığıne de sıfat hükmünü verebilmek için başına “vâv” getirilerek خُلِقَهُ حَسَنٌ cümlecığıne atfedilmiş ve böylelikle iki cümle sıfat olma hükmünde birleşmiştir⁹.

Örnekte görüldüğü gibi fasıl ve vasıl konusunun gramerle sıkı bir ilişkisi vardır. Zira nahiv ilminde mahalli i'râbı olan ve olmayan cümleler¹⁰ belâğat ilminin de konusudur ancak belâğat ilminde cümlelerin yalnızca irâb ve mânâ yönü dikkate alınmamış, bunun dışında bir takım etkileyici unsurlar da göz önünde bulundurulmuş aralarındaki bağlantılar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. FASILIN TEMEL UNSURLARI VE FASIL YERLERİ

Yukarıda yapılan tanımlar, vasılda “vâv”ın varlığının, fasılda ise yokluğunun ayırıcı bir özellik olduğunu göstermektedir ancak fasıl ve vasıl birbirinden ayıran edat yalnızca “vâv” değildir. Zira fasılda -Belâğat yönünü dikkate alarak- bir cümleyi diğer cümleden ayırmakta kullanılan “isti'nâfiye vâv”¹¹, فَ , ثُمَّ , ثُمَّ , ve fasıl zamiri gibi edatlar ile takdim-tehir, hazif ve sıfatı kat' etmek (mevsufuyla arasındaki i'râb bağlantısını kesmek)

9) Bu cümlede sıfat durumunda ve ona atfedilen cümlelerin yerine müfred isim konulacak olsa cümlelerin takdiri مَرَزْتُ مَرْزُوتَ رَجُلٍ حَسَنٍ الخُلُقِ وَقَبِيحٍ الخُلُقِ. şeklinde olur.

10) Bunlar genel olarak şöyledir:

1. Fâil, Nâibu'l-fâil, Mübtedâ, Haber ve Mef'ûlün bih cümlesi.
2. Hâl ve Müstesnâ cümleleri.
3. Cezmeden ve Cezmetmeyen şart edatının başında ف harfi olan cevabı.
4. Cezmeden ve Cezmetmeyen şart edatının başında ف harfi olmayan cevabı.
5. Sıfat, Te'kit, Bedel, İ'râbı olan ve olmayana atfedilen cümle. Bu cümlelerden fâil, nâibu'l-fâil, mübtedâ, haber, mef'ûlün bih, sıfat ve bedel cümleleri, yerine geçtikleri müfred isim gibi cümleyi tamamlayan ana unsurlardan olduğu için müfred isim hükmündedir. İki parçadan meydana gelen ve birbirinden ayrı düşünülemeyen şart ve cevabı bir bütündür, anlamca birbirini tamamlar.
6. İbtidâiyye ve isti'nâfiyye (sıra) cümleleri. İ'tiraziyye (ara), tefsiriyye (açıklama) cümlesi. Araya girmiş saplama bir cümle olan itirâziyye cümlesinin ana cümlelerin anlamına tesiri yoktur. Önceki cümleyi bir başka lâfızla açıklayan tefsiriyye cümlesi öncesinden ne kast edildiğini açıklayan beyan cümlesidir. Bkz. İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, (trs), C. II, s. 382-410, 427; el-Galâyîni, *Mustafâ, Câmi'u'd-durûsi'l-'arabiyye*, (1966), C. III, s. 289 - 291; Kabâve, *Fahreddîn, İ'râbu'l-cumel ve eşbâhu'l-cumel*, (1989), s. 36, 138 vd.
- 11) “İsti'nâfiyye vâv”ı (bir diğer adı ibtidâiyyedir), yalnızca mahalli olmayan cümleleri birbirine bağlar ve ardından gelen cümlelerin öncekine i'râbta ve hükümde ortak olmadığını gösterir. Bu harfe kendisinden sonra gelen cümlelerin öncekine bağlı olduğunun zannedilmemesi için isti'nâfiyye denilmiştir. Bkz. el-Murâdî, el-Huseyn b. Kâsim, *el-Cena'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*, (1992), s. 163.

gibi uygulamalar vardır. Aynı şekilde vasılda bir cümleyi diğer cümleye bağlamakta kullanılan “vâv”ın yanı sıra diğer atf harfleri de vardır¹².

Belli edatlar ve unsurlar dışında cümleler arasında hangi durumlarda fasıl ile vaslın yapılacağını belirlemeye imkân veren temel yaklaşım şöyledir: Eğer iki cümle anlam yönünden aynı ise veya aralarında parça bütün ilişkisi varsa yahut hiçbir ortak yön (câmi') yoksa zıt oldukları için bunlar birbirlerinden ayrılarak fasıl olur. Şayet iki cümlelerin unsurları arasında birleştirici ortak bir yön varsa ve cümlelerin arasında mânâ yönünden ilgi kurulabiliyorsa birbirlerine atfedilir. Bu durumda vasıl meydana gelir.

Aralarını “vâv”la ayırmadan cümlelerin art arda gelmesi, temelde aralarında lâfzen veya manen bağlantı olması hâli ile ilgilidir. Buna göre cümleler arasında fasıl yapmanın iki sebebi vardır.

a. İki cümle arasında sıkı bir bağlantı olması: Cümleler arasındaki bağlantı çok sıkı ise buna *kemâl-i ittisâl*, çok sıkı değilse *şibh-i kemâl-i ittisâl* denir.

b. Cümlelerin lâfız ve mânâ yönünden birbirinden farklı olması veya yanlış anlamaya sebep olacak bir durum olması.

Cümleler lâfzen ve manen farklı ise arada kopukluk var demektir. Buna *kemâl-i inkitâ'* denir. Şayet iki cümlelerin ardından üçüncü bir cümle gelmiş ise bu cümle, -aralarında ilişki olduğundan- birinciye bağlandığında maksadı ifade ediyor ancak ikinciye bağlandığında maksadın dışına çıkılıyorsa cümle başında atf harfinin olmaması gerekir. Buna *şibh-i kemâl-i inkitâ'* denir. Böylelikle ikisi *ittisâl*, ikisi *inkitâ'* olmak üzere dört yerde fasıl olur¹³.

I. Kemâl-i ittisâl (Tam bağlantı): Sıralı cümlelerin ikincisi anlam yönünden birincisinin ya kendisidir veya onun bir parçasıdır. Lâfız olarak da iki cümle haber ve inşâ yö-

12) Nitekim Kur'ân-ı Kerîmde fasıl ve vasılın hem müfredler hem cümleler arasında yapıldığı görülmektedir. Örnekler için bkz. Dirâz, Sabbâh 'Ubeyd, *Esrâru'l-fasl ve'l-vasl*, (1986), s. 17 -29, 33, 36, 39. Buna göre *fasıl*, “sözü belli edat ve unsurlarla bir cümleyi diğer cümleden ayırmak, *vasıl*, belli bir edatla bir cümleyi diğer cümleye bağlamak” şeklinde de tanımlanabilir.

13) Aşağıda olduğu gibi es-Sekkâkî'nin cümlelerin unsurları arasındaki bağlantı durumuna dair yaptığı açıklama cümleler arasındaki bağlantıya da ışık tutmaktadır.

a. Mübtedâ-haber, sıfat-mevsuf, beyân-mübeyyen, hâl-hâl sahibi, tekit-müekked arısına “vâv” harfi gelmez çünkü mübtedâ-haber, mevsûf-sıfat, mubdelun minh-bedel arasında sıkı bir bağlantı vardır. Meselâ, *جَاءَ زَيْدٌ الْعَالَمِ. أَحْوَكُ عَمْرُو. ve جَاءَ خَالِدٌ نَفْسُهُ.* cümlelerinde haber mübtedânın, sıfat mevsufun, bedel mubdelun minhın kendisidir. Atf ise birbirinden farklı varlıklar arasında olur. Nitekim, *جَاءَ زَيْدٌ وَ زَيْدٌ.* cümlesinde gelen kişiler farklıdır. *جَاءَ زَيْدٌ وَ زَيْدٌ.* cümlesinde hâl, haber mesabesindedir çünkü baştaki fiil kaldırıldığı takdirde hâl *جَاءَ زَيْدٌ وَ زَيْدٌ.* örneğinde olduğu gibi haber olur.

b. Fâilin ve mef'ûlün başında da atf harfi olmaz çünkü atf yapmak için öncesinde metbû' bir ismin olması gerekir. Bazı yerlerde atf cümlelerin anlamını değiştirir. Nitekim atfsız *جَاءَ زَيْدٌ وَ زَيْدٌ.* ve *جَاءَ زَيْدٌ وَالْعَالَمِ.* cümlelerinin anlamı “vâv”la atfedilmiş şekildeki *جَاءَ زَيْدٌ وَ زَيْدٌ.* cümlesinden farklıdır. Bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 250.

nünden uyumludur. Bu şekilde olan cümleler arasında *kemâl-i ittisâl* denilen tam bağlantı olduğundan “vâv” a gerek yoktur¹⁴. Aşağıda sayılan dört yerde *kemâl-i ittisâl* olur.

1. Tekit Cümlesi: Sıralı cümlelerden ikincisi birincisini gerek lâfzen (lâfzî tekit) gerek manen (manevî tekit) tekit ediyorsa iki cümle arasında *kemâl-i ittisâl* olacağından araya “vâv” girmez.

a. Lâfzî tekit: Bu tür tekitte sıralı cümlelerden ikincisi lâfız ve mânâ yönünden birincisinin aynısıdır¹⁵.

فَمَهْلُ الْكَافِرِينَ أَهْمُهُمْ رُوَيْدًا. *Onun için kâfirlere mühlet ver, onları biraz kendi hallerine bırak*¹⁶. Örnekteki ikinci cümle birinci cümleyi hem lâfzen hem manen tekit etmektedir¹⁷. Lâfzî tekitte genelde ikinci cümlenin başında ف veya م gibi atf harfi olabilir¹⁸.

أَوَىٰ لَكَ فَأَوَىٰ. ثُمَّ أَوَىٰ لَكَ فَأَوَىٰ. *Lâyıktır (o azap) sana, lâyık. Lâyıktır sana (o azap) lâyık*¹⁹.

b. Manevî Tekit: Bu tür tekitte sıralı cümlelerden ikincisi lâfız ve mânâ yönünden birincisinden farklı olmakla birlikte ondan anlaşılan anlamı teyit eder²⁰.

14) Vâv harfi iki farklı şeyi birbirine bağlar. Bir şey kendisine, bir şeyin parçası da bütününe “vâv” la bağlanamaz. Bkz. el-Hâşimi, Ahmed, *Cevâhiru'l-belâğa*, (1984), s. 209 (dipnot 3). Meselâ, aynı kitabı kast ederek. *قَرَأْتُ الْكِتَابَ وَالْكِتَابَ. Kitabu ve kitabı okudum. مُشَافَىٰ وَالْمُصْحَفَ وَنَصَفَهُ. Mushafı ve yarısını okudum.* sözleri yukarıdaki kurala göre doğru değildir.

15) Bazı belâğat âlimleri lâfzî ve manevî tekiti şöyle tarif etmişlerdir: İki cümle hem lâfız hem mânâ yönünden aynı ise tekit lâfzîdir, lâfzı farklı, mânâsı bir ise manevîdir. Bkz. el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 207; es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-idâh*, C. II, s. 63 (dipnot 5).

16) 86/Târik/17.

17) İfade gücünü artırmak için ikinci cümle başındaki أَهْمُ kelimesinden farklı getirilmiş tir. أَهْمُ cümlesinin bedel veya beyan olma ihtimali de vardır çünkü birinci cümlede genel olarak anlatılan mühletin miktarı ikinci cümlede açıklanmaktadır.

18) İbnu'n-Nâzım, Muhammed Bedreddîn, *Şerhu ibni'n-nâzım 'alâ elfiyeti ibn mâlik*, (2000), s. 362; es-Subkî, *Arâsu'l-efrâh*, C. I, s. 531.

19) 75/Kıyâme/34, 35 ﴿ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ. ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ﴾ *Hayır! Bilecekler! Yine hayır! Bilecekler.* ve ﴿كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ. ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ *Hayır! Yakında bileceksiniz! Yine hayır! Yakında bileceksiniz.* ayetlerinde olduğu gibi pek çok lâfzî tekit örneği vardır. Örneklerde görüleceği üzere ikinci cümle birinci cümleyi hem lâfzen hem manen tekit etmektedir. Metinde geçen ayet örneğinde araları م ile ayrılan ikişer cümleden oluşan dört cümle vardır. İlk iki cümlenin başında ف harfi olan birincisini, başında م olan son iki cümle de ilk iki cümleyi tekit etmektedir. Atf görevi olmayan bu harfler isti'nâfiyye harfidir. Bkz. 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, (1966), C. III, s. 536. Verilen örneklerdeki tekitlerin mübalağa kastıyla atıfla tekrarlandığı şeklinde bir görüş de vardır. Buna göre cümlenin atf harfiyle tekrarlanması kâfirlere vaat edilenin mutlaka gerçekleşeceği ve bunda şüphe olmadığını ifade etmektedir. Bkz. ez-Zamahşerî, Mahmûd b. 'Omer, *el-Keşşâf*, (1998), C. IV, s. 294, 425.

20) es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-idâh*, C. II, s. 62. Cümlenin manen tekiti, nahivde نَعَسَ , عَيْنٌ , غَيْثٌ gibi kelimelerle yapılan manevî tekit gibi birinci cümlenin anlamını teyit etmesi içindir.

هُدَى لِّلْمُتَّقِينَ. لَأَرْبَب فِيهِ. ذَلِكَ الْكِتَابُ. Elif, lâm, mîm. O, (mükemmel) kitaptır.

Onda asla şüphe yoktur. (O) müttakiler için bir yol göstericidir²¹.

Bakara sûresinin ilk ayetlerinden olan -harf grubu olan لم kısmı bir tarafa bırakılacak olursa- bu örneğin gramer ve tekit durumu şöyledir:

1. Cümle: ذَلِكَ الْكِتَابُ : Mübtedâ + haber
2. Cümle : لَأَرْبَب فِيهِ : لَأَ + isim + haber (1. tekit)
3. Cümle: (هُوَ) هُدَى لِّلْمُتَّقِينَ : Hazfedilmiş mübtedâ+haber (2. tekit)

O (mükemmel) kitaptır. cümlesinde Kur’ân’ın mertebesinin yüksekliğine işaret etmek için mübtedâ olan ذَلِكَ kelimesinin kullanılması, haber olan الْكِتَابُ kelimesinin elif-lâmlı olması adına kitap denilecek mükemmellikte olduğunu göstermektedir²². Bu sözü duyan kimse iyice düşünmeden ilk başta onun mükemmelliğinden şüpheye düşebilir. Hâlbuki mükemmelliğine bu şekilde işaret edilen bir kitabın şüphe duyulmadan kabul edilmesini gerekir. Zımmen hakkında şüphe edilmemesi gerektiğini ifade eden bu cümlenin ardından gelen لَأَرْبَب فِيهِ Onda asla şüphe yoktur. cümlesi anlamı farklı olduğu hâlde manen birinci cümleyi tekit etmiş olmaktadır²³. Açıkça kendisinden şüphe duyulmaması gerektiği ifade edilen bir kitaptan beklenen elbette okuyucularına yol göstermesidir. Bu cümlenin ardından gelen هُدَى لِّلْمُتَّقِينَ Müttakiler (sakınanlar) için bir yol göstericidir. ifadesi لَأَرْبَب فِيهِ sözünü manen tekit etmektedir²⁴.

21) 2/Bakara/1, 2.

22) Bu harf أُنْتُ الرَّجُلُ عَلِمًا. Sen ilim yönünden mükemmel bir adamsın örneğinde olduğu gibi mübalağa yoluyla cinsin bütün özelliklerini kapsamayı ifade eder. Bkz. el-Murâdî, *el-Cene'd-dâni*, s. 194; De-İliçay, Tahsin - Koç, Sadık, “Arap Dilinde Harf-i Ta’rif”, *FÜSBD*, Elâzığ, 2002, C. 12, S. 2, s. 201.

23) ذَلِكَ الْكِتَابُ ifadesi kendi arasında mevsuf + sıfat, لَأَرْبَب فِيهِ cümlesi de beyan veya hâl olabilir. Bu cümlelerin daha başka şöyle i’râb şekilleri de vardır.

a. هُدَى لِّلْمُتَّقِينَ لِّلْمُتَّقِينَ hâl, لَأَرْبَب فِيهِ, ذَلِكَ الْكِتَابُ. mübtedâ (mevsuf + sıfat).

b. هُدَى لِّلْمُتَّقِينَ لِّلْمُتَّقِينَ, لَأَرْبَب فِيهِ, ذَلِكَ الْكِتَابُ. mübtedâ (mevsuf + sıfat), لَأَرْبَب فِيهِ birinci haber, هُدَى لِّلْمُتَّقِينَ لِّلْمُتَّقِينَ ikinci haber.

Bkz. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C. I, 149. Şayet cümlelerin arasına هُدَى فِيهِ وَهُدَى ذَلِكَ الْكِتَابُ وَلَا رِبَّ فِيهِ وَهُدَى şeklinde “vâv” gelse idi tekit olma durumu ortadan kalkardı.

24) es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 268; es-Subkî, *Arâsu'l-efrâh*, C. I, s. 501, 502; es-Sa’îdî, *Buğyetu'l-idâh*, C. II, s. 62.

Manevî tekit nefy ve ispat yoluyla da olur. Bu yolla bir şey önce reddedilerek zihnen aksi ispat edilir sonra da ispat edilen bu şey *إِنْ* ve *إِلَّا* ile tespit edilerek tekit edilir. Meselâ, *وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشُّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ. Biz Peygamber'e şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da.* örneğinde önce Hz. Peygambere şiir öğretilmediği, ona öğretilenin şiirden başka bir şey olduğu ifade edilmiş sonra da *إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ. Onun söyledikleri, ancak Allah'tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır*²⁵. sözü öğretilen şeyin öğüt ve Kur'ân olduğu ifade edilerek birinci cümle tekitlenmiştir²⁶.

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ O, arzusunun göre konuşmaz. örneğinde ise Hz. Peygamberin kendi arzusunun göre konuşmadığı, konuştuğunun kendisinden olmadığı ifade edilmiş sonra da *إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ. O (bildirilenler) vahyedilenden başkası değildir*²⁷. sözü ile konuştuğu şeyin vahiy olduğu ispat edilerek birinci cümle tekit edilmiştir²⁸.

2. Bedel Cümlesi: İkinci cümle birinci cümlenin (küllî, cüz'i veya iştîmâl de olabilen) bedel açıklayıcısı ise iki cümle arasına “vâv” getirmeye gerek yoktur²⁹.

a. Küllî Bedel: Sıralı cümlelerden ikincisi, birinci cümlede geçen genel ifadeden neyin kast edildiğini açıklıyorsa küllî bedel olur³⁰.

جَمَعَ عَلِيٌّ بَيْنَ أَمْرَيْنِ؛ جَمَعَ الْعِلْمَ وَالْعَمَلَ. Ali iki özelliği; ilimle ameli bir araya getirdi. örneğinde cümlelerin ikisi de lâfzen haberîdir ve bunlar manen birbirleri ile uyum içerisinde çünkü ikinci cümledeki *ilim ve amel*, birinci cümlede kast edilen iki özelliğin kendisidir³¹.

25) 36/Yâsîn/69.

26) el-Curcânî, *Delâilü'l-i'câz*, s. 239. Örnekteki ikinci cümle beyan da olabilir çünkü birinci cümlede zimnen ifade edilenin ne olduğu ikinci cümlede açıktan ifade edilmiştir.

27) 53/Necm/3, 4.

28) el-Curcânî, *a.g.e.*, s. 239. Örnekteki ikinci cümle beyan da olabilir çünkü birinci cümlede zimnen ifade edilen ikinci cümlede açıktan söylenmiştir.

29) Bedelde iki farklı şeyi birbirine bağlayan “vâv” a iki sebepten dolayı gerek yoktur. Birincisi, bedel mubdelun minhin kendisini veya bir parçasını yahut onunla ilgi olan bir şeyi açıkladığından aralarında zaten sıkı bir ilişki vardır. İkincisi, bedel, gramer yönünden hükümü önce mubdelun minhe vermek sonra da ondan kaldırıp be dele yönlendirmek anlamındadır. Şayet bedelin başında “vâv” olsaydı bu, bedeli olmayan bir şeye atfetmek gibi anlamsız olurdu.

30) el-Kazvînî, bedel türleri arasında küllî bedeli saymamıştır. Ona göre küllî bedel lâfzı farklı olsa da mubdelun minhin kendisi olduğundan tekit babına girer. Bkz. es-Sa'îdî, *Buğyetü'l-îdâh*, C. II, s. 67. Bu takdirde aralarında *kemâl-i ittîsâl* olur.

31) Bu cümleler *جَمَعَ عَلِيٌّ بَيْنَ أَمْرَيْنِ وَجَمَعَ الْعِلْمَ وَالْعَمَلَ.* gibi atfla yapılsa idi, *Ali iki özelliği ve ilimle ameli bir araya getirdi.* anlamına gelecekti ve bu iki özelliğin birinci cümlede olmadığı zannedilecekti.

*Buna rağmen onlar, öncekilerin dediklerinin aynısını; “Sahi biz, ölüp de bir toprak ve kemik yığını haline gelince, kesinlikle yeniden diriltileceğiz öyle mi?” dediler*³². örneğinde her iki cümle de lâfzen haberîdir. Anlam bakımından da aralarında uyum vardır çünkü bunların söyledikleri öncekilerin söylediklerinin aynısıdır³³.

b. Cüz’i Bedel: Sıralı cümlelerden ikincisi, birinci cümlede geçen genel ifadenin bir kısmını açıklıyorsa bedel cüz’idir.

*Bildiğiniz şeyleri; davalarını ve oğulları size veren Allah’tan korkun*³⁴. örneğinde her iki cümle lâfzen haberîdir. Anlam bakımından da aralarında parça bütün ilişkisi şeklinde uyum vardır çünkü ikinci cümle, birinci cümlede genel olarak ifade edilen pek çok nimetin yalnızca ikisini açıklamaktadır³⁵.

c. İştîmâl Bedeli: Sıralı cümlelerden ikincisi birinci cümlede geçen mubdelun minh ile ilgili bir şeyi açıklıyorsa iştîmâl bedeli olur.

*“Ey kavim! Bu elçilere uyun. Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere uyun. Onlar hidayete ermiş kimselerdir” dedi*³⁶. örneğinde her iki cümle lâfzen inşâ (emir) cümlesidir ve aralarında uyum vardır. Anlam bakımından da aralarında uyum vardır çünkü konuşan kişi birinci cümlede muhataplarından elçilere uymalarını istemiştir. İkincisinde ise doğru yolda olan elçilere uydukları takdirde kaybetmeyeceklerini çünkü elçiler karşılık beklemeden hem dünyada hem ahiretlerinde menfaatlerine uygun olanı gösterdikleri için onlara uymalarını tavsiye etmektedir³⁷.

أَقُولُ لَهُ: إِرْحَلْ؛ لَا تُقِيمَنَّ عِنْدَنَا، وَإِلَّا فَكُنْ فِي السَّرِّ وَالْجَهْرِ مُسْلِمًا.

32) 23/Mu’minûn/81, 82.

33) Bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, s. 266, 267. Cümleler, *بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ وَقَالُوا أَيَّدَا مِثْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَيَّنَّا لَمَبْعُوثُونَ.* gibi atıflı olsa idi bu, hem öncekilerin söylediklerini hem onların sözlerine ek olarak, *Ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelince, kesinlikle yeniden diriltileceğiz öyle mi?* anlamına gelecek ve öncekilerin ne söylediği bilinemeyecekti.

34) 26/Şuarâ/132, 133.

35) Bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, s. 267; es-Sa’îdî, *Buğyetu’l-’idâh*, C. II, s. 64. Cümleler, *﴿أَمَدُّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ وَأَمَدُّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَيْنَ﴾* gibi atıfla olsaydı, *Bildiğiniz şeyleri ve davarlarla oğulları size veren Allah’tan korkun.* şeklinde davarlarla oğulların ayrı şeyler olduğu anlamına gelecekti.

36) 36/Yâsîn/20, 21.

37) Bkz. es-Sa’îdî, *Buğyetu’l-’idâh*, C. II, s. 65. Cümleler, *﴿أَقُولُ لَهُ: إِرْحَلْ؛ لَا تُقِيمَنَّ عِنْدَنَا، وَإِلَّا فَكُنْ فِي السَّرِّ وَالْجَهْرِ مُسْلِمًا.﴾* gibi atıfla yapılırsa idi elçiler ve ücret istemeyenlerin farklı kimseler olduğu anlamına gelecekti.

Ona, “Git; yanınızda kalma, değilse hem gizli hem açık Müslüman ol” diyorum. (Tavil)³⁸. örneğinde her iki cümle arasında hem lâfzen (inşâ; emir+nehiy) hem manen uyumludur çünkü bu sözü söyleyen kimse muhabatına yanında kalmasından duyduğu rahatsızlığı ona önce “Git”, sonra da “Yanınızda kalma” diyerek ifade etmiştir³⁹.

3. Beyân (Açıklama) Cümlesi: Sıralı cümlelerin birincisinde açıklanması gereken durum varsa onu açıklayacak ve mânâ yönünden tamamlayacak ikinci bir cümleye ihtiyaç duyuluyorsa bu cümle birincisini atf-ı beyân gibi açıklar⁴⁰. Bu durumda aralarında manevî yönden tam bir uyum olduğu için “vâv” a gerek yoktur⁴¹.

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبُلَىٰ. *Seytan ona vesvese verdi (aklını karıştırdı); "Ey Adem! Sana ebedilik ağacını ve nihayeti olmayan bir saltanat göstereyim mi?" dedi*⁴². örneğinde her iki cümle lâfzen haberîdir, aralarında uyum vardır. Anlam bakımından da cümleler uyumludur çünkü birinci cümlede şeytanın Hz. Âdem'e vesvese verdiği söylenmiş ama ne olduğu açıklanmamıştır. İkinci cümlede ise şeytanın verdiği vesvesenin ne olduğu açıklanarak birinci cümlelerin kapalılığı giderilmiştir⁴³.

مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ. *Bu bir insan değildir. Bu ancak değerli bir melektir*⁴⁴. örneğinde her iki cümle arasında hem lâfzen (haberî isim cümlesi) hem manen uyum vardır çünkü birinci cümlede (مَا هَذَا بَشَرًا) Yûsuf'un^{a.s} insan cinsinden olmadığı

38) Söyleyeni belli değildir. Bkz. es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-îdâh*, C. II, s. 65 (dipnot 4); İmîl Bedî' Yakub, *el-Mu'cemu'l-mufasssal fî şevâhidi'l-luğati'l-'arabiyye*, (1996), C. VII, s. 92.

39) Beyitte geçen لَّا تُقِيمَنَّ ve إِزْحَلْ arasında anlam farkı var ise de fiilin gerçekleşmesi bakımında aralarında bir münasebet vardır. Bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 266; es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-îdâh*, C. II, s. 65, 66. (dipnot 1). Cümleler إِزْحَلْ وَلَا تُقِيمَنَّ *Git ve yanınızda kalma* gibi atıfla yapılsa idi birinci cümleden isteksizlik kast edildiği anlaşılacaktı.

40) Cümlelerin cümleyi atf-ı beyân gibi açıklaması عُمَرُ أَبُو حُفْصٍ بِاللَّهِ أَمْسَمَ *Ebû Hafs Ömer Allah'a yemin etti* sözündeki عُمَرُ kelimesinin أَبُو حُفْصٍ ismini açıklamasına benzemektedir. Bkz. es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-îdâh*, C. II, s. 66.

41) Atf-ı beyandan kast edilen nahivdeki atf-ı beyân değildir çünkü nahiv kuralına göre atf-ı beyânın müfred isim olması gerekir. Buna göre fiil fiilin, cümle cümlelerin atf-ı beyânı olamaz. Bkz. Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfî*, C. III, s. 550. Bu sebeple el-Kazvîni bu durumu “*Atf-ı beyân mertebesinde olmak*” şeklinde ifade etmiştir. Bkz. es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-îdâh*, C. II, s. 66.

42) 20/Tâhâ/120.

43) es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-îdâh*, C. II, s. 62. Cümleler فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ وَقَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبُلَىٰ. *Seytan ona vesvese verdi ve "Ey Adem! Sana ebedilik ağacını ve nihayeti olmayan bir saltanat göstereyim mi?" dedi.* gibi atıfla yapılsa idi şeytanın vesvese verdiği anlaşılacaktı ancak açıklanmadığından bunun ne olduğu bilinmeyecek idi.

44) 12/Yûsuf/31.

söylenmiş ancak hangi türe ait olduğunu açıklanmamıştır. İkinci cümlede ise Yûsuf’un^{a.s} türünün ne olduğu *إِن هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ* sözü ile açıklanmıştır⁴⁵.

4. Sıfat Cümlesi: Kendisinden önceki ismin özelliğini açıklayan sıfat cümlesi ile mevsufu arasında sıkı bir bağ vardır⁴⁶. el-Kazvînî açıklama yönünden aynı maksadı karşıladığı için sıfat cümlesini ayrı bir başlık açmadan atf-ı beyâna dâhil etmiştir⁴⁷.

ez-Zemahşerî, *وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا هَا مُنْذِرُونَ*. *Helâk ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki uyarıcıları olmasın*⁴⁸ örneğindeki *هَٰذَا مُنْذِرُونَ* cümlesinin *قَرْيَةٍ* kelimesinin sıfatı -sıfatın başında “vâv” olmamasının genel kural- olduğunu söylemiştir. Diğer taraftan o, *وَمَا* *Helâk ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki hakkında (bizce) bilinen bir yazgı olmasın*⁴⁹. örneğindeki *وَمَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ* cümlesinin *هَٰذَا مُنْذِرُونَ* gibi sıfat olduğunu ve *جَاءَنِي زُنْدٌ عَلَيْهِ ثَوْبٌ* ve *جَاءَنِي زُنْدٌ وَعَلَيْهِ ثَوْبٌ*. örneklerindeki cümle hâlin sahibine “vâv”lı veya “vâv”sız bağlandığı gibi sıfatın mevsufuna hem “vâv”la hem “vâv”sız bağlanabileceğini kaydetmiştir⁵⁰.

ez-Zemahşerî’nin bu görüşünün iki sebepten dolayı hatalı olduğu söylenmiştir.

Birincisi, müfred sıfatlarda olsa da cümle hâlindeki sıfatlarda arada “vâv” olmaz.

İkincisi, sıfat ve mevsufun arasına *إِلَّا* harfî giremez. Doğrusu *وَمَا كِتَابٌ* cümlesinin hâl olduğudur⁵¹.

45) İkinci cümlelerin manevî te’kide ve sıfata benzeme ihtimali de vardır. Zira Yûsuf melek ise insan değildir. Sonuçta “*Bu bir melektir*” sözü dolaylı olarak onun insan olmadığını tekit etmiş olmaktadır. Bkz. el-Curcânî, *Delâilu’l-i’câz*, s. 238; es-Sa’îdî, *Buğyetu’l-îdâh*, C. II, s. 67. İkinci cümleleri sıfata benzeme durumu şöyledir: “*İnsan değildir*” ifadesi Yûsuf’un başka bir türe ait olduğunu ima etmektedir. Bu söz Yûsuf’un ait olmadığı türün ne olduğunu açıklarken zımnen de onun bir başka türe ait olduğuna işaret etmektedir. “*Bu bir melektir*” sözü ise zımnen anlatılanı sıfatın mevsufunu açıklaması gibi açıklamaktadır. Bkz. el-Curcânî, *Delâilu’l-i’câz*, s. 238 vd.

46) es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, s. 250.

47) Bkz. es-Sa’îdî, *Buğyetu’l-îdâh*, C. II, s. 67. *جَاءَ رَجُلٌ فِي يَدِهِ كِتَابٌ* örneğinde *جَاءَ رَجُلٌ* cümlesi fiilin meydana geldiği anda *رَجُلٌ* kelimesinin ne durumda olduğunu açıklamaktadır.

48) 26/*Şu’arâ*/208.

49) 15/*Hicr*/4.

50) ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C. III, s. 398. Ebu’l-Bekâ el-’Ukberî ve el-Kazvînî’nin de aynı görüşü paylaştıkları söylenmiştir. Bu takdirde “vâv” atf değil, rabt edici (bağlayıcı) edat olur. Bazı âlimler “vâv”ın ب anlamına geldiğini dolayısı ile rabt için sıfat ve mevsuf arasına girebileceğini söylemiştir çünkü “vâv” cem’, ب ilsâk içindir. Bu sebeple aynı anlamda buluşmaktadırlar. Bkz. es-Subkî, *’Arâsu’l-efrâh*, C. I, s. 499, 500.

51) Bu cümlelerin hâl olması, “*hâl sahibinin ma’rife olması gerekir*” kuralına aykırı değildir. Zira cümle başında nefy edatı varsa hâl sahibi nekre olabilir. Bkz. es-Subkî, *’Arâsu’l-efrâh*, C. I, s. 500.

II. Şibh-i Kemâl-i İttisâl (Sıkı bağlantı): İki cümle arasında bütünlük olmadığı gibi bütün parça ilişkisi de yoktur. Aynı zamanda ikincisi birincisine i‘rab yönünden bağlı değildir ancak onu anlam yönünden tamamlamaktadır. İsti‘nâfiyye⁵² denilen böyle bir cümle ile birincisiyle arasında *şibh-i kemâl-i ittisâl* denilen sıkı bir bağlantı meydana gelir⁵³. İsti‘nâfiyye şekilleri şöyledir:

1. İkinci Cümlelerin Mukadder Sorununun Cevabı Olması

Art arda gelen cümlelerin birincisinden akla (mukadder denilen) bir soru gelir, ikinci cümle bu sorunun cevabını karşılar. Anlamları farklı da olsa soru-cevap mertebesinde oldukları için iki cümle mukadder soru ile birbirine bağlanır⁵⁴. Birinci cümleden kaynaklanan mukadder soruya iten sebep genel veya özel yahut bunların dışında sebepsiz de olabilir⁵⁵.

52) Kabâve, Fahreddîn, *İ‘râbu‘l-cumel ve eşbâhu‘l-cumel*, s. 38. Soru, yemin, nidâ cümlelerinin cevabı ve sebep cümlesi isti‘nâfiyye cümlesidir. Bkz. Alî Rizâ, *el-Mercî‘ fi‘l-luğati‘l-‘arabiyye: nahvihâ ve sarfihâ*, (trs), C. III, s. 173. Bu cümleler anlam yönünden birbirini tamamlama ve aralarındaki *şibh-i kemâl-i ittisâl* konusunda şart cümlesine benzer. Zira cevabı olmayan soru, yemin ve nidâ cümlesinin kendi başına anlamı eksiktir. Sebep cümlesi de önceki cümlede anlatılanın sebebini açıkladığı için sebep-sonuç ilişkisi yönünden şart cümlesine benzer. Şartın cevabı doğrudan şarta bağlandığı gibi bunlar da doğrudan baştaki cümleye bağlanır.

53) el-Curcânî, *Delâilu‘l-i‘câz*, s. 239; es-Sekkâkî, *Miftâhu‘l-‘ulûm*, s. 268; es-Sa‘îdî, *Buğyetu‘l-îdâh*, C. II, s. 56 (dipnot 1).

54) Cevap isteme yönünden açık ve mukadder soru aynıdır. Açık soru ve cevabı arasında bağlantının mukadderden daha sıkı olmasına karşılık mukadder soruda dinleyiciyi soruya karşı uyarmak, açıktan sormaya ihtiyaç bırakmamak, dinleyiciden herhangi bir şey duymak istememek, sözün dinleyicinin sorusuyla kesilmemesi, az sözle çok şey anlatmak gibi birtakım belâğat incelikleri vardır. Bkz. el-Curcânî, *Delâilu‘l-i‘câz*, s. 239; es-Sekkâkî, *Miftâhu‘l-‘ulûm*, s. 252; es-Sa‘îdî, *Buğyetu‘l-îdâh*, C. II, s. 69.

55) Bunun kuralı şöyledir: Mukadder soru “Ne” şeklinde ise geneldir, “Niçin” şeklinde ise veya cevabı *evet - hayır* şeklinde doğrulanabilen türden ise özeldir.

1. Sebebi genel soru: *قَالَ لِي كَيْفَ أَتَتْ؟ فُلْتُ عَلِيلًا. سَهَرٌ دَائِمٌ وَحُزْنٌ طَوِيلٌ. Bana “Nasulsun?” diye sordu. Ben, “Hastayım; Daimî uykusuzluk ve uzun süren üzüntü” diye cevap verdim. Örnekte فُلْتُ عَلِيلًا cümlesi, sebebi genel olan “Hastalığım nedir?” sorusunu akla getirmiş, سَهَرٌ دَائِمٌ cümlesi de bu sorunun cevabı olmuştur.*

2. Sebebi özel soru: *وَمَا أُبْرِيءُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لِأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ. Nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis daima kötülüğü emreder. (12/Yûsuf/53). Örnekte وَمَا أُبْرِيءُ نَفْسِي cümlesi sebebi özel olan, “Nefis kötülüğü emreder mi?” sorusunu çağrıştırmış, إِنَّ النَّفْسَ لِأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ cümlesi bu soruya cevap olmuştur. وَمَا أُبْرِيءُ نَفْسِي cümlesinden “Nefsini temize çıkartmamanın sebebi nedir?” şeklinde bir soru da kaynaklanabilir. O takdirde sebep genel olur. Aralarında sebep sonuç ilişkisi olan sebep cümlesi de mukadder sorunun cevabı olduğundan isti‘nâfiyyedir. Meselâ,*

هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ. الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ (...) أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْتَهُمْ. لَا يُؤْمِنُونَ. خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ
سَمْعِهِمْ. وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ. وَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

örneğinde diğer ihtimallerin yanı sıra isti'nâfiye olduğu için başında "vâv" olmayan beş cümle vardır⁵⁶.

1. هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ. Kur'ân muttakilere yol göstericidir sözünden akla *Onlar kimlerdir?* şeklinde bir soru gelmiştir. هُمْ şeklinde hazfedilmiş mübtedânın haberi olmak üzere⁵⁷ ... الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ ... *Onlar gayba inanırlar...* sözü bu sorunun cevabı olmuştur. Bu söz de "*Bu özelliklere sahip olanların durumları nasıl olur?*" şeklinde akla yeni bir soru getirmiştir.

2. أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidayet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır. cümlesi bu mukadder sorunun cevabıdır. Muttakilerin yukarıda sayılan özelliklerinin sayılması ve durumlarının nasıl olduklarının anlatılması da akla "*Bu özellikleri taşımayan kâfirlerin durumları nedir?*" sorusunu getirmiştir.

c. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْتَهُمْ. Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir. sözü yukarıdaki soruyu cevaplandırmıştır. Bu cümle de "*Uyarmak onlara niçin tesir etmez?*" gibi akla mukadder bir soru getirmiştir.

عِبَادَةٌ حَقٌّ. رَبِّكَ عِبَادَةٌ حَقٌّ. Rabbine ibadet et. Şüphesiz ibadet haktır. cümlesinde رَبِّكَ عِبَادَةٌ حَقٌّ. Rabbine ibadet et. cümlesi "İbadet hak mıdır?" sorusunu akla getirmiş, شَيْئًا حَقٌّ. Rabbine ibadet haktır. cümlesi bu sorunun cevabı olmuştur. Sebep cümlesinin başında فِ عِبَادَةٍ حَقٌّ. Rabbine ibadet haktır. cümlesinde فِ عِبَادَةٍ حَقٌّ. harfi varsa sebep genel olur. Bkz. Dirâz, *Esrâru'l-fasl ve'l-vasl*, s. 119.

3. Sebebi genel ve özel olmayan soru: قَالَ سَلَامًا. ONLAR İBRAHİM'İN YANINA GİRMİŞLER, SELÂM VERMİŞLERDİ. İBRAHİM DE SELÂM (ÜZERİNİZE) DEMİŞTİ. (51/Zâriyât/25). Örnekte قَالَ سَلَامًا cümlesi genel ve özel sebebi olmayan, "İbrâhîm onlara ne cevap verdi?" sorusunu çağırıştırılmış, قَالَ سَلَامًا cümlesi de bu sorunun cevabı olmuştur. Bkz. es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-idâh*, C. II, s. 69, 70.

⁵⁶ 2/Bakara/2-7. Cümlelerin takdir şekilleri için bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 265, 268, 270.

57) أُنْجِي kelimesi لِّلْمُتَّقِينَ'nin sıfatı olmak üzere mecrûr veya isti'nâfiye olmak üzere أُجِي fiilinin mef'ûlü yahut kendisi mübtedâ, أُولَئِكَ haberi olur. Bkz. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C. I, s. 150, 151. Buna göre ne şekilde olursa olsun başta "vâv" olmaz. Övmek, yermek veya açıklama maksadıyla kelimeyi sıfat olmaktan çıkartarak farklı okunuşlarla isti'nâfiye yapmaya sıfatı kat' etmek denir. Bkz. İbn Hişâm, *Şerhu şuzûri'z-zehab*, (trs), s. 434; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, C. III, s. 490 vd.; Sevinç, R. Resul, *Arapçada cümle yapısı*, (2013), s. 190, 191.

d. يُؤْمِنُونَ لَا (Onlar) iman etmezler. cümlesi bu soruyu cevaplandırmıştır⁵⁸. Bu cümleden de “Onlar niçin iman etmezler?” şeklinde yeni bir mukadder soru meydana gelmiştir.

e. خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. cümlesi bu sorunun cevabı olmuştur⁵⁹.

2. نَعَمْ Babında

Bu bapta meselâ, نَعَمْ الرَّجُلُ زَيْدٌ veya نَعَمْ رَجُلًا زَيْدٌ. Ne iyi adamdır Zeyd. cümlesinin açılımında, (mahsus olan) زَيْدٌ kelimesi, (mübtedâsı hazfedilmiş) haber kabul edildiği takdirde. نَعَمْ الرَّجُلُ. O kimdir? şeklindeki akla gelen mukadder soruya نَعَمْ زَيْدٌ O Zeyd'dir. şeklinde cevap olduğu için isti'nâfiyye cümlesi olur⁶⁰.

3. İkinci Cümleye Birincideki İsimle veya Sıfatı ile Başlamak

Birinci cümlede geçen isim veya onun sıfatı ile başlanan ikinci cümle, mukadder sorunun cevabı olduğundan isti'nâftan sayılır⁶¹.

زَيْدٌ حَقِيقٌ بِالْإِحْسَانِ. Zeyd'e ihsanda bulundum. Zeyd ihsana lâyıktır.

Örnekteki birinci cümleden akla, *İhsanın sebebi nedir?* gibi mukadder bir soru gelmiş, نَعَمْ زَيْدٌ حَقِيقٌ بِالْإِحْسَانِ cümlesine birinci cümledeki isimle başlanarak mukadder sorunun sebebi açıklanmıştır.

زَيْدٌ حَقِيقٌ بِالْإِحْسَانِ. Eski dostun buna lâyıktır. örneğinde ise birinci cümleden akla, *İhsanın sebebi nedir?* gibi mukadder bir soru gelmiş, ikinci cümledeki ismin “dostluk” sıfatı ihsanın sebebinin açıklayıcı cevabı olmuştur⁶².

58) Bu cümlelerin manevî tekit olma ihtimali de vardır çünkü kâfirler zaten inanmadıkları için yapılan uyarıları dikkate almazlar. Bu takdirde cümleler arasında *kemâl-i ittisâl* olur. Bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 268.

59) Bu cümle öncekinin beyân açıklayıcısı da olabilir. Bkz. es-Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 268. Örneklerde görüldüğü gibi ilk cümle akla mukadder bir soru getirmiş, ardındaki cümle bu soruyu cevaplandırırken o da yeni bir soru türetmiş ve böylece art arda soru-cevap dizisi meydana gelmiştir.

60) es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-idâh*, C. II, s. 72. Mahsûs. نَعَمْ الرَّجُلُ زَيْدٌ الْمَمْدُوحُ. şeklinde (haberi hazfedilmiş) mübtedâ da olabilir. Bkz. İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, (trs), II, 386; Sevinç, *Arapçada cümle yapısı*, s. 302.

61) es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-idâh*, C. II, s. 71. İki cümle arasında sebep-sonuç ilişkisi olduğundan ikinci cümle birincisinden kaynaklanan mukadder sorunun cevabı olur.

62) İkinci cümleye ismin sıfatı ile başlanması isimle başlanmasından daha belîğdir çünkü sıfat ihsanın sebebinin dostluk gibi bir bağla izah etmektedir. İsimle başlanılan örnekte ise ihsana neyin sebep olduğu açık değildir. Bkz. es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-idâh*, C. II, s. 71, 72.

4. Kelimenin Kalıbının Değişmesi

Kelimenin kalıbının değişmesi mukadder soruya yol açıyorsa cevap ister ve böylelikle isti'nâf meydana gelir⁶³.

فِي بُيُوتٍ أذنَ اللَّهُ أن تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ
.عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ (Bu kandil) Allah'ın, yüceltilmesine ve oralarda isminin anılmasına izin
verdiği birtakım evlerdedir ki sabah akşam ne ticaretin ne de alış-verişin kendilerini
Allah'ı anmaktan, alkoymadığı insanlar orada O'nu tesbih ederler⁶⁴. Örnekteki يُسَبِّحُ
fiili meçhul kalıbında يُسَبِّحُ şeklinde okunabilmektedir. O takdirde akla, Allah'ı kimler
zikreder? gibi mukadder bir soru geleceğinden, mübtedâsı hafzedilmiş رِجَالٌ (هُمُ)
cümlesi bu soruya cevap olur⁶⁵.

Yukarıda olduğu gibi isti'nâfiye cümlesinin bir bölümü veya tamamı hafzedilerek yerine onu anlatacak başka bir cümle geçer bazen hiçbir şey geçmeden anlam sözün gelişine bırakılır⁶⁶.

رَعَمْتُمْ أَنَّ إِخْوَتَكُمْ قُرَيْشٌ ، هُمْ إِفٌّ وَلَيْسَ لَكُمْ إِلَّافٌ.

Kardeşlerinizin Kureyşliler olduğunu iddia ettiniz. Onlar (yaz, kış Yemene ve Şam'a güvenlik içerisinde) yolculuğa alışıktır, hâlbuki siz alışık değilsiniz. (Vâfir)⁶⁷.

Örnekteki birinci cümleden akla gelen, "Biz iddiamızda sadık mıyız yoksa yalancı mıyız?" gibi mukadder bir soruya "Yalancısınız." şeklinde cevap verilmemiş yerine هُمْ
فِافٌ cümlesiyle cevap verilmiştir⁶⁸.

63) es-Sa'îdî, Buğyetu'l-îdâh, C. II, s.72.

64) 24/Nûr/36, 37.

65) es-Sa'îdî, Buğyetu'l-îdâh, C. II, s.72.

66) es-Sa'îdî, Buğyetu'l-îdâh, C.II, s.72. يُسَبِّحُ şeklindeki okunuşa göre ayet, (Bu kandil) Allah'ın, yüceltilmesine ve oralarda isminin anılmasına izin verdiği birtakım evlerdedir ki orada Ona sabah akşam tesbih edilir. (Allah'ı) tesbih edenler, ne ticaretin ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, alkoymadığı insanlardır. anlamında olur.

67) es-Sa'îdî, Buğyetu'l-îdâh, C. II, s. 72, 73. Beytin sahibi Müsâvir b. Hind el-'Absîdir. el-Curcânî, Delâilü'l-i'câz, s. 243 (dipnot 3).

68) Birinci cümleden akla gelen mukadder soruya كذبتهم Yalan söylediniz diye cevap verilmiş, bundan da meydana gelen mukadder soruya, هُمْ إِفٌّ diye cevap verilmiştir. O takdirde burada iki isti'nâf cümlesi vardır. Bkz. es-Sa'îdî, Buğyetu'l-îdâh, C. II, s. 73.

Her iki örnekteki cümlelerden birincisi lâfzen ve manen inşâî, ikincisi lâfzen ve manen haberî olduğundan aralarında *kemâl-i inkitâ*’ vardır⁷³.

وَقَالَ زَائِدُهُمْ أَزْسُوا نَزَاوَهَا ، فَحَنَفْتُ كُلُّ امْرِي يَجْرِي بِمِقْدَارِ .

Kumandanları, “Demir atın, harbe başlıyoruz, Zira herkesin eceli belli bir zamana kadardır.” dedi. (Basît).

أَزْسُوا fiili *نَزَاوَهَا* şeklinde *damme* ile okunduğu takdirde lâfzen ve manen haberî, ise lâfzen ve manen inşâî (emir fiili) olduğundan aralarında *kemâl-i inkitâ*’ vardır⁷⁴.

2. Lâfzen Uyumlu, Manen Farklı Cümlelerde

مَاتَ فُلَانٌ. Falanca öldü. Allah rahmet etsin! Örnekteki *مَاتَ فُلَانٌ* lâfzen ve manen haberî, *رَحِمَهُ اللَّهُ* cümlesi ise lâfzen haberî, manen (dua anlamında) inşâî olması dolayısı ile aralarında *inkitâ*’ olmuştur⁷⁵.

IV. Şibh-i Kemâl-i İnkîtâ (Yarı kopukluk): Art arda gelen üç cümleden sonuncusu birinci cümleye bağlandığında anlamı bozmayor ancak ikincisine bağlandığında kast

72) Mahalli i'râbı olmayan haber ve inşâ cümleleri birbirlerine atfedilmesi konusu gramer ve belâğat âlimleri arasında tartışılmıştır. Sîbeveyh başta olmak üzere bazı âlimler, *هَذَا زَيْدٌ وَمَنْ عَشْرُو؟* gibi biri haber diğeri inşâ ise atfin nahiv yönünden caiz, bazı âlimlere göre ise haber-inşâ arasında belâğat atf yönünden doğru görülmemiştir. Bkz. es-Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, C. I, s. 496; Dirâz, *Esrârü'l-fasl ve'l-vasl*, 81, 82.

73) es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 269; es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-idâh*, C. II, s. 60. Örneklerdeki ikinci cümle “*Niçin*” şeklinde bir mukadder sorunun cevabı olabilir. Bu takdirde cümleler aralarında *şibh-i kemâl-i ittisâl* olur. Birinci örnekteki fiil, *أَدْفَعُ* gibi cezimle okunursa, *Arabamı tamir eder misin ücretini ödeyeyim* şeklinde sebep-sonuç anlamında inşâ cümlesi olur. İkinci örnekteki fiil, *يَأْتِيكَ* gibi olursa iki cümle arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulamayacağı için cümle, *Aslana yaklaşma ki seni yesin.* anlamına geleceğinden kast edilenin dışına çıkmış olur.

74) es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 269; es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-idâh*, C. II, s. 60. Örnekteki *نَزَاوَهَا* cümlesi “*Niçin*” gibi bir mukadder sorunun cevabı olabilir. O takdirde isti'nâf olduğu için cümleler arasında *şibh-i kemâl-i ittisâl* olur. Bu cümle *نَزَاوَهَا* şeklinde cezimli de olur. O takdirde cümleler arasında sebep-sonuç ilişkisi olduğundan ikinci cümle lâfzen haber, manen inşâ olur. Bazı cümlelerde iki şekilde okumak anlamın değişmesine yol açar. *Kalk* *كُلَّمْ يَدْعُوكَ*. *seni çağırıyor.* (Sebep-sonuç ilişkisi yok). *Kalk* *(ki) كَلَّمْ يَدْعُوكَ*. (Sebep-sonuç ilişkisi var). Bkz. es-Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, C. I, s. 497.

75) Haber ve inşâ yönünden tam kopukluk olan böyle yerlerde *kemâl-i inkitâ*’ olduğundan fasıl yapmak gerekir. Zira vasıl yapmak ikinci cümlenin keyfiyetini değiştirir. Bu cümleyi birinci cümleye “*vâv*” ile bağlamak *مَاتَ فُلَانٌ وَرَحِمَهُ اللَّهُ. Falanca öldü, Allah ona rahmet etti.* anlamında cümleyi inşâ olmaktan çıkarır, habere çevirir.

edilenin aksine bir anlama yol açıyorsa -yanlış anlaşılması için- bu cümle öncekilere bağlanmaz, fasıl yapılır ve *şibh-i kemâl-i inkitâ'* meydana gelir⁷⁶.

وَتَنْظُنُّ سَلْمَى أَنِّي أَبْغِي بِهَا ، بَدَلًا أَرَاهَا فِي الضَّلَالِ تَحِيْمٌ.

Selmâ benim onun yerine başkasını istediğimi sanıyor, Onu sapkınlıkta kaybolmuş görüyorum. (Mutekârib)⁷⁷.

Örnekteki *أَرَاهَا* cümlesini ... *وَتَنْظُنُّ سَلْمَى* cümlesine atfetmek anlamı bozamaz ancak bunun *أَبْغِي* cümlesine atfedilmesi durumunda, *Selmâ benim onu yerine başkasını istediğimi ve onu sapkınlıkta kaybolmuş gördüğümü sanıyor* şeklinde istenilenin aksine bir anlama yol açar. Bu sebeple yanlış anlamayı ortadan kaldırmak için atıf terkedilerek fasıl yapılmıştır.

*Münafıklar (kendilerini saptıran) şeytanları ile baş başa kaldıklarında “Biz sizinle beraberiz, biz onlarla (müminlerle) sadece alay ediyoruz.” derler. Gerçekte, Allah onlarla alay eder*⁷⁸. örneğinde de aynı durum vardır. Atfedilmeden peş peşe sıralanan bu örnekte beş cümle vardır. *Şayet, اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِحِمِّ* cümlesinin başında “vâv” olsaydı önceki cümlelerin herhangi birine atfedilme ihtimali olacaktı. Bu da ifade edilmek istenilenin dışında bir anlama yol açacağından atıf terkedilmiş ve fasıl yapılmıştır⁷⁹.

3. VASIL YERLERİ VE VASIL SEBEPLERİ

İki cümle arasında irtibatı mümkün kılan sebepler vardır. Aşağıda sayılan sebepler varsa cümleler birbirlerine “vasıl vâv”ı ile bağlanırlar⁸⁰.

76) *Şibh-i kemâl-i inkitâ'* olan yerde nahiv yönünden atfa engel durum olmasa da istenilen anlamın aksine bir sonuca yol açabileceği için belâğat yönünden engel olması durumuna ihtiyaten *kat* denmiştir. Bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 252.

77) el-Curcânî, *Delâiu'l-i'câz*, s. 227; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 261.

78) 2/*Bakara*/14.

79) *اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِحِمِّ* cümlesi, *إِنَّا مَعَكُمْ* cümlesine atfedilse idi, ... “Biz sizinle beraberiz, biz onlarla sadece alay ediyoruz. Allah onlarla alay etmektedir.” derler. anlamına gelecekti. *Şayet* cümle, *وَأُولَٰئِكَ* cümlesine atfedilse idi, *Münafıklar şeytanları ile baş başa kaldıklarında ve Allah onlarla alay ettiğinde “Biz sizinle beraberiz, biz onlarla sadece alay ediyoruz.” derler.* anlamına gelecekti. Bunların tümü yanlıştır çünkü *اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِحِمِّ* sözü münafıkların değil, Allah'ın sözüdür. Sonuçta kast edilen anlamın dışına çıkılmaması için burada *kat* vacip olmuştur. Bkz. es-Subkî, *'Arâsu'l-efrâh*, C. I, s. 507, 508. es-Sekkâkî ve el-Kazvî'nî'nin *kat* durumu için verdiği bu örneği el-Hâşimî, vasıl durumu olan *tavassut beyne'l-kemâleyne* örnek olarak vermiştir. Krş. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 262; es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-îdâh*, C. II, s. 60; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 211.

80) Vasıl ve atıf “vâv”ı birbirinden farklıdır. Atıf “vâv”ı cümleleri hükümde birleştirir. Vasıl “vâv”ı ise yanlış anlamayı ortadan kaldırmak veya cümleler arasında belâğat yönünden uyum olduğunu göstermek için cümleye dâhil olur. Meselâ herhangi bir günde meydana gelen durumları anlatan kişinin,

1. İttifak: İki cümle arasında (isim ve fiil cümlesi olmak yönünden) lâfzen ve (haber ve inşâ bakımından) manen uyum,
2. Tenâsüb: Cümlelerin unsurları arasında uyum olduğunu gösteren câmi’ denilen ortak yön,⁸¹
3. Yanlış anlamayı ortadan kaldırmak maksadı,
4. Açık veya mukadder sorunun cevabı olmamak,⁸²
5. Siyak: Muhatabın durumu ve söz makamı,
6. İkinci cümleyi birincisinin i’râbına ve hükmüne ortak etmek,

3.1. İki Cümle Arasında Lâfzen ve Manen Uyum

İki cümle haber (isim veya fiil cümlesi) ve inşâ (emir, nehiy, soru cümlesi vb.) bakımından lâfzen ve manen veya yalnızca manen uyumlu ise aralarında ortak bir yön olduğundan “vâv” ile birbirlerine bağlanarak vasıl yapılır.

a. Lâfzen (haber ve inşâ yönünden) ve manen uyumlu cümleler:

.الأسد قويٌّ والثَّغْلَبُ مُحْتَالٌ. *Aslan güçlü, tilki kurnazdır*⁸³.

.إِذْهَبْ إِلَى السُّوقِ وَاشْتَرِ كَذَا وَكَذَا. *Çarşıya git, şunu ve şunu al.*

b. Lâfzen (haber ve inşâ yönünden) farklı, manen uyumlu cümleler:

.قَالَ إِنِّي أَشْهَدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ. *Hûd şöyle dedi: "Ben Allah'ı şahit tutuyorum; siz de şahit olun ki ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım"*⁸⁴.

.إِذْهَبْ إِلَى فُلَانٍ وَتَقُولُ (فُلَانٌ) لَهُ كَذَا. *Falancaya git ve ona şöyle söyle*⁸⁵.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi cümleler lâfzen ve manen uyumlu olduğu için birbirlerine “vâv” ile bağlanmıştır. Cümlelerin lâfız ve mânâ yönünden haber-inşâ uyu-

.إِنْطَلَقَ زَيْدٌ وَطَابَ الطَّعَامُ وَدَهَبَتْ إِلَى الْمَدِينَةِ. *Zeyd gitti, yemek hoş oldu, şehre gittim.* sözü gramer yönünden doğru olsa da cümlelerin anlamları arasında herhangi bir münasebet olmadığından belâğât yönünden doğru değildir. Bkz. es-Sa’îdî, *Buğyetu’l-idâh*, C. II, s. 77 (dipnot 8).

81) Cümlelerin unsurlarının aynı kişi veya aynı lâfızda olmasına ittihat, bunları bir araya getiren manen uyum ise tenâsübtür. Bkz. es-Subkî, *‘Arûsu’l-efrâh*, C. I, s. 526.

82) Açık veya mukadder sorunun cevabı fasıl yeridir çünkü soru ile arasında arasında şibh-i kemâl-i ittisâl vardır.

83) İki cümle de lâfzen haber cümlesidir, temel özellikleri ile tanıtılan bu yırtıcı hayvanları aklen bir arada tasavvur etmek mümkündür.

84) 11/Hûd/54. Ayette geçen birinci cümle (أَشْهَدُ) lâfzen ve manen haber, ikinci cümle (اشْهَدُوا) lâfzen inşâî, manen haberidir.

85) Birinci cümle (إِذْهَبْ) lâfzen ve manen inşâî, ikincisi (تَقُولُ) lâfzen haberî, manen inşâîdir.

mu vaslın birinci sebebidir ancak yeterli değildir. Zira cümlelerin haber-inşâ yönünden uyumunun yanında bunları birbirine bağlayacak bir başka sebebin daha olması gerekir. Meselâ, *حَامِدٌ طَيِّبٌ وَالْمَاءُ فِي الْكَأْسِ*. Hamit doktordur, su bardaktadır. sözünde cümleler arasında - haberî isim cümlesi- olarak uyum vardır ancak bu söz anlamsızdır çünkü bunları birleştiren câmi' (ortak) yön yoktur⁸⁶ Nitekim Ebû Temmâm'ın,

لَا وَالَّذِي هُوَ عَالِمٌ أَنَّ النَّوَى ، صَبْرٌ وَأَنَّ أَبَا الْحُسَيْنِ كَرِيمٌ

Hayır, ayrılığın acı, Ebu'l-Huseyn'in cömert olduğunu bilene yemin ederim. (Kâmil) bu sözü -aralarında ortak yön olmadığı düşünüldüğü için- belâğat yönünden anlamsız sayılmıştır⁸⁷.

3.2. Cümleler Arasında Birleştirici Câmi' (Ortak)Yön

Aralarında lâfzen ve manen uyum olan iki cümle arasında tenâsüb sağlayan ortak yön, aklî⁸⁸, vehmî⁸⁹ veya hayalî⁹⁰ yolla olur. Şayet ortak yön varsa vasıl olur, yoksa olmaz. Unsurları arasında ortak yön olan değişik cümle şekilleri ile ilgili bazı vasıl örnekleri şöyledir:

86) Cümleler arasında mânâ yönünden *kemâl-i inkitâ'* olduğundan, *حَامِدٌ طَيِّبٌ ، الْمَاءُ فِي الْكَأْسِ*. şeklinde fasıl yapmak gerekir.

87) Ebû Temmâm, Habîb b. Evs et-Tâî (ö. 231/846), Abbasî dönemi şairlerinden ve hamase müellifi. Bkz. Elmalî, Hüseyin, “*Ebû Temmâm*”, *DİA*, (1994), C. 10, s. 241-243. Ayrılık acısı ile cömertliğin tatlılığı arasında ortak bir yön olan zıtlık (zıtlıkta mecazen ittihat vardır) ilişkisi olduğu için Ebû Temmâm'ın bu sözünün anlamsız olmadığı söylenmiştir. Bkz. es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-îdâh*, C. II, s. 57 (dipnot 4).

88) Aklî ortak yön, ittihat (birlik), temâsul ve tezâyüftür. İttihat, dış âlemde gerçekliği olan varlıklardır. Temâsul, varlıklar arasında ortak veya benzer özelliklerdir. Tezâyuf, biri söylendiğinde diğerini çağrıştıran ve karşısındaki ile anlaşılabilir. Meselâ, âlemdeki bir varlığın zatında ittihat, sıfatında denklik veya benzerlik temâsuldur. Alt, üst, azlık, çokluk, yer, gök gibi çift şeylerde tezâyuf vardır çünkü alt, üstü, az, çoğu çağrıştırır ancak bunların birini anlamak diğerine bağlı değildir. Bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 253, 254; es-Subkî, ‘*Arûsu'l-efrâh*, C. I, s. 529, 533-536.

89) Vehmî ortak yön, iki şey arasındaki şibh-i temâsul (yarı benzerlik) veya tezat (zıtlık)tır. İki şey arasındaki benzerlik veya zıtlık olduğu farzîdir, duyu organlarıyla anlaşılmaz. Meselâ, sarı, beyaz, yeşil, mavi gibi birbirine zıt olmayan renkler arasında yarı benzerlik vardır. Bunların renk olmaktan birbirine benzer ancak birbirlerine zıt değildir çünkü biri olmadan diğeri anlaşılabilir. Siyahlık-be-yazlık, güzellik-çirkinlik, sertlik-yumuşaklık arasında zıtlık vardır çünkü bunlar zıtlarıyla anlaşılır. Bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 253.

90) Hayalî ortak yön, iki şey arasında duyularla anlaşılabilen ve önceden öğrenilerek zihne kaydedilen ve kişiden kişiye değişen varlıklarda birlik, benzerlik veya zıtlıktır. Meselâ, bir öğretmen için kalem, defter, kitap gibi araçlarda benzerlik, çivi, çekiç, testere gibi araçlarda marangoz için benzerlik, öğretmen için zıtlık vardır. Bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 254.

1. Müsnedün ileyhler Aynı, Müsnedler Farklı

.زَيْدٌ يُعْطِي وَيَمْنَعُ Zeyd hem verir, hem vermez. Örnekte يُعْطِي ve يَمْنَعُ cümlelerindeki fâiller aynı olduğu için ittihat, fiiller arasında da tenâsüb (zıtlık ilişkisi) vardır⁹¹.

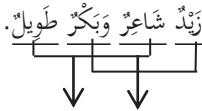
Müsnedün ileyhleri aynı, müsnedleri arasında tenâsüb olmayan bir sözde (gramer yönünden) vasıl yapmak mümkün ise de belâğat yönünden yersiz olur⁹². زَيْدٌ يُعْطِي وَيَنَامُ. Zeyd verir ve uyur. örneğinde müsnedün ileyhler aynı ancak müsnedler (يُعْطِي ve يَنَامُ) arasında münasebet olmadığından bu söz yersizdir.

2. Müsnedün ileyhler ve Müsnedler Aynı

İki cümlenin hem müsnedün ileyhleri hem müsnedleri aynı ise söz anlamsız olduğundan vasıl yapılamaz. زَيْدٌ يُعْطِي وَزَيْدٌ يُعْطِي Zeyd verir, Zeyd verir. örneğinde müsnedün ileyhler ve müsnedler aynı olduğu için cümleler arasında ittihat ve tenâsüb vardır ancak vasıl yapılamaz çünkü bu, cümleyi aynen tekrar etmek kabilinden olan te’kîte girer. Bununla birlikte ikinci fiilden ayrı bir vermek anlamı kast edilirse o takdirde vasıl yapılabilir⁹³.

3. Müsnedün ileyhler ve Müsnedler Farklı

Müsnedün ileyhleri ve müsnedleri farklı olan iki cümlede müsnedün ileyhler ve müsnedler arasında münâsebet olmalıdır, aksi hâlde vasıl olmaz. زَيْدٌ شَاعِرٌ وَبَكْرٌ طَوِيلٌ. Zeyd şairdir, Bekir uzundur. örneğinde زَيْدٌ ve بَكْرٌ arasında (kardeşlik, arkadaşlık gibi) herhangi bir yakınlık olmadığı farz edildiği takdirde şairlik ve uzunluk arasında münasebet olmadığından bu söz anlamsızdır.

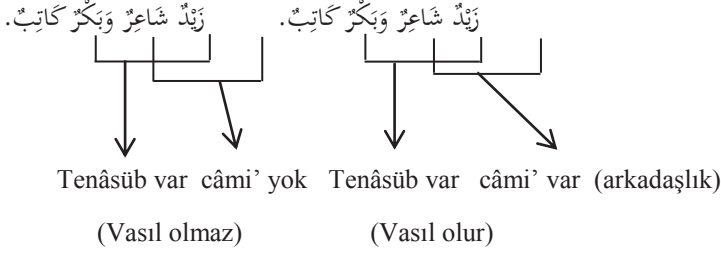
Câmi' yok (hem müsnedün ileyhler hem müsnedler farklı)

91) Fiiller arasında “vâv” yoksa aralarında bedel mubdelun minhu ilişkisi olacağından ikinci fiil birincinin anlamını iptal eder. Bkz. el-Curcânî, *Delâilu’l-i’câz*, s. 233. زَيْدٌ يَضْحَكُ وَيَبْكِي. Zeyd gültüyor ve ağlıyor. örneğinde olduğu gibi iki zıt fiil aynı anda bir kimsede birleştirilmek istendiği takdirde söz anlamsız olacağından vasıl yapılamaz.

92) es-Subkî, *‘Arûsu’l-efrâh*, C. I, s. 527.

93) Bu takdirde cümleler arasında kemâl-i ittisâl olur. *Kemâl-i ittisâl* olan yerde “vâv” a ne gerek var? şeklinde yapılabilecek bir itiraz, “Te’kit babında “vâv”la haberi tekrarlamak ikinci defa haber vermek (te’sîs) anlamına gelir ki bu tekitten daha belîğdir.” şeklinde cevap verilebilir. Bkz. es-Subkî, *Buğyetu’l-idâh*, C. I, 530, 531, 534.

. زَيْدٌ شَاعِرٌ وَبَكْرٌ كَاتِبٌ. Zeyd şairdir, Bekir yazardır. örneğinde olduğu gibi münasibin ileyhler arasında yakınlık, münasibler arasında münasebet varsa vasıl yapılır. Münasibin ileyhler arasında yakınlık yoksa münasiblerde münasebet olsa da vasıl doğru olmaz⁹⁴.

4. Münasibin ileyhler Farklı, Münasibler Aynı

Münasib ileyhleri farklı, münasibleri ortak veya benzer olan cümlelerde vasıl olmaz çünkü münasibin aynı veya benzer olması tenâsüb için yeterli değildir. Meselâ, yalnızca yüzükten bahsedilen bir ortamda, يَزِيدُ صَيْقٌ وَخُفْيٌ صَيْقٌ. Yüzüğüm dardır, ayakkabım dardır. diyen bir kimsenin bu sözü anlamsız olduğundan burada vasıl değil, fasıl yapılmalıdır. Ancak sözü edilen şeylerden aynı mecliste söz ediliyorsa meclis câmi' bir ortak yön olduğundan vasıl yapılabilir⁹⁵.

5. Birincisinin Münasibin ileyhi, Diğerinin Münasibi Benzer

. الْإِيمَانُ حَسَنٌ وَالْكَفْرُ الْكُفْرُ. İman güzeldir, çirkin olan küfürdür. Örnekte birinci cümlede mübtedâ (الْإِيمَانُ), ikincisinde haber (الْكَفْرُ) ve birincisinde haber (حَسَنٌ), ikincisinde mübtedâ (الْكَفْرُ) arasında ortak yön zıtlık olduğundan vasıl yapılmıştır⁹⁶.

6. Münasibin ileyhler ve Münasibler Farklı, Tamamlayıcı Ortak

Münasibin ileyhleri ve münasibleri farklı olan iki cümlelerin mekân zarfından başka ortak yönü yok ise vasıl yapılamaz.

. أَلْقَائِمُ عِنْدَنَا شَجَاعٌ وَالْجَالِسُ عِنْدَنَا عَالِمٌ. Yanımızda ayakta duran cesurdur, yanımızda oturan âlimdir. sözünde zarf ve münasibin ileyhler zıtlıkta أَلْقَائِمُ - الْجَالِسُ ortak olduğu

94) es-Subkî, 'Arâsu'l-efrâh, C. I, s. 529.

95) es-Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, s. 270. Bu söz atıf kurallarına göre gramer yönünden doğru, belâğat yönünden ise doğru değildir. Zira gramer yönünden doğru olan her söz belâğat yönünden doğru olmayabilir. Belâğat yönünden doğru olan bir söz ise gramer yönünden de doğrudur. Bkz. es-Subkî, Buğyetu'l-îdâh, C. I, s. 525, 539. Bu ve benzerleri nahvin bittiği yerde belâğat ilminin başladığını gösteren örneklerdir.

96) Bkz. es-Subkî, Buğyetu'l-îdâh, C. I, s. 526.

hâlde bu söz anlamsızdır çünkü müsnedler arasında tenâsüb yoktur⁹⁷. Müsnedün ileyhlerde ittihat varsa ve ortak yön zaman zarfı ise vasıl yapılır. هَزَمَ الْأَمِيرُ الْجَيْشَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ Emir Cuma günü orduyu mağlup etti, Sultan o gün gitti. sözünde emir ve sultan aynı kişi ise cümlelerde ittihat ve manen tenâsüb olduğu için vasıl uygundur⁹⁸.

3.3. Söz Makamı ve Muhatabın Durumu

Bazen hitap edilen şahısların durumu veya bahis konusu şeyler fasıl ve vasılda etkili olmaktadır. Meselâ, cümleler arasında vasıl yapılan bir söz muhatabın birine göre yerinde iken, diğerine göre yersiz olabilir.

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ. وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ. وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ. وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ. Devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına insanlar bakmıyorlar mı?⁹⁹ örneğinde deve, gökyüzü, dağlar ve yeryüzü ilk bakışta bunlar arasında ilgi kurmakta zorlanan bir şehirli için fazla bir şey ifade etmeyebilir. Eti, sütü, gücü, derisi ve kılına varıncaya kadar her şeyinden yararlandığı deve, yağmur için başını çevirdiği gökyüzü, tehlikelerden korunmak için sığındığı dağlar, bir yerden başka bir yere geçerek aradığı su vahaları ve yeşil otlaklar gölde yaşayan bir bedevi için ise çok şey ifade eder.

Buna göre yukarıdaki cümlelerin vasıl yapılarak sırayla birbirine bağlanmaları yerindedir. Aynı şekilde yüzüğün bahsedildiği bir ortamda ayakkabıdan bahsetmek yersiz olacağından vasıl yapmak doğru değildir¹⁰⁰.

3.4. Yanlış Anlamayı Ortadan Kaldırmak Maksadı

Haber ve inşâ yönünden farklı iki cümle arasında fasıl yapıldığında kast edilen anlamın dışına çıkılıyorsa yanlış anlamaya engel olmak için vasıl yapılır. Meselâ، هَلْ هَيَّيْتُ الْمَرِيضَ؟ Hasta şifa buldu mu? sorusuna cevap olarak لَا وَشَفَاهُ اللَّهُ. Hayır, Allah ona şifa versin. örneğindeki مَا شَفَيْتَنِي anlamına gelen لَا haberî، شَفَاهُ اللَّهُ inşâ olduğu için anlamca birbirlerinden farklıdır. Bu cümleler arasında fasıl yapılacak olsaydı iki cümle، لَا شَفَاهُ اللَّهُ. Allah ona şifa vermesin anlamında tek cümle hâline dönüşecek ve kast edilenin dışına çıkılmış olacaktır¹⁰¹.

97) Ayakta duranın ve oturanın mekânları aynı gibi görünse de hakikatte mekân farklıdır çünkü iki kişi bir anda aynı yerde bulunamaz. es-Subkî, 'Arâsu'l-efrâh, C. I, s. 533.

98) Zaman aynı anda pek çok kişinin zarfı olabilir. Bkz. es-Subkî, Buğyetu'l-îdâh, C. I, s. 533.

99) 88/Gâşiye/17-20.

100) es-Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, s. 257, 270; es-Subkî, Buğyetu'l-îdâh, C. I, s. 524, 525, 538.

101) es-Subkî, 'Arâsu'l-efrâh, C. I, s. 516; el-Hâşimî, Cevâhiru'l-belâğa, (1984), 200, 201. Cümleler arasında kemâl-i inkitâ' olduğu için fasıl yapılması gerekirken yanlış anlamaya sebep olmaması

3.5. İkinci Cümleyi Birincisinin İ‘râbına Ortak Etmek

Mahalli i‘râbı olan bir cümleye atfedilen cümle birincisinin hükmüne ortak olur ve onun mahalli i‘râbını alır.

. يَفْرَأُ عَلَيَّ يَفْرَأُ Ali okumakta ve yazmaktadır. Örnekteki يَفْرَأُ cümlesi mübtedânın haberi olduğu için mahallen merfû‘dur. يَفْرَأُ cümlesine atfedilen يَكْتُبُ cümlesi de haber olma hükmüne ortak olduğu için mahallen merfû‘ olmuştur. Maksat yalnızca cümlede nisbet ise atıf kuralı şöyledir: İsim cümlesinde her iki cümlelerin haberinde (müfred, cümle, şibhu’l-cümle olmak gibi), fiil cümlesinde ise (mâzî, muzâri emir olmak gibi) fiillerde uyum olmalıdır¹⁰². Buna göre, قَامَ زَيْدٌ وَعَمَرُو قَعَدَ. gibi isim cümlesini fiil cümlesine, قَامَ زَيْدٌ وَيَتَعَدُّ. ve قَامَ زَيْدٌ وَقَامَ. örneklerinde olduğu gibi -aralarında uyum olmadığı için- muzâri fiili mâzîye, mâzî fiilini muzâriye atfetmek hoş karşılanmamıştır¹⁰³. Bu sebeple şu iki durum hâricinde aslın dışına çıkılmamalıdır¹⁰⁴.

için vasıl yapılmıştır. Böyle yerlerde ،َ شَاءَ اللهُ، gibi yazıda virgülle, konuşmada biraz ara vererek de vasıl yapılabilir. “Vâv” hakkında atıf, zâid veya isti‘nâfiyye şeklinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Gerçekte bu harfin görevi atıf değil, yanlış anlamayı ortadan kaldırmaktır. Bkz. es-Subkî, *Buğyetu’l-idâh*, C. I, s. 516; es-Sa‘îdî, *Buğyetu’l-idâh*, C. II, s. 73 (dipnot 5).

102) es-Subkî, *‘Arûsu’l-efrâh*, C. I, s. 539, 540; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğâ*, s. 201 (dipnot 2).

103) مَمْ veya لَمَّا ile menfî olan muzâri fiil mâzîye atfedilebilir. زَيْدٌ قَامَ زَيْدٌ وَمَمْ يَتَعَدُّ. *Zeyd kalktı, oturmadı.* زَيْدٌ قَامَ زَيْدٌ وَمَمْ يَتَعَدُّ. *Zeyd gitti, henüz gelmedi.* Menfî muzâri, وَمَمْ يَتَعَدُّ. *Zeyd kalkacak, oturmadı.* örneğindeki gibi gelecek zamanlı muzâriye atfedilemez. es-Subkî, *‘Arûsu’l-efrâh*, C. I, s. 542.

104) İsim cümlesinin fiil, fiil cümlesinin isim cümlesine atfedilmesi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar özetle şöyledir:

1. İsim ve fiil şeklinde birbirinden farklı cümleler birbirine atfedilmez. Buna göre, قَامَ زَيْدٌ وَعَمَرُو قَعَدَ. sözünde عَمَرُو قَعَدَ cümlesi hâl değilse عَمَرُو kelimesi mübtedâ olarak ref ile okunamaz.

Şayet قَامَ زَيْدٌ وَعَمَرُو قَعَدَ cümlesine mübtedâ ile başlanırsa iki ihtimal ortaya çıkar. Birinci ihtimalde atıf isim cümleleri arasında olur. İkincisinde atıf fiil cümleleri arasında gerçekleşir. Bu takdirde cümle, قَامَ زَيْدٌ قَامَ وَعَمَرُو قَعَدَ. şeklinde okunur. Birinci ihtimal mümkün, ikincisi ise daha doğrudur. bk. es-Subkî, *‘Arûsu’l-efrâh*, C. I, s. 540.

2. Atıf harfî “vâv” ise atıf yapılabilir, değilse yapılmaz.

3. Kayıtsız şartsız atıf mümkündür.

4. Atfedilenlerden biri muzâri fiili diğeri ism-i fâil ise atıf mümkündür çünkü aralarında amel ve i‘râb benzerliği vardır. Buna göre, زَيْدٌ يَتَحَدَّثُ وَصَاحِكٌ. veya زَيْدٌ يَتَحَدَّثُ وَصَاحِكٌ. gibi muzâri fiil س harfi ile başlıyorsa ve وَصَاحِكٌ. örneğinde olduğu gibi حَالِسٌ (ism-i fâil) mâzî anlamında ise bunlar arasında atıf caiz değildir. Bkz. es-Subkî,

‘Arûsu’l-efrâh, C. I, s. 539, 540.

a. Geçmişî şimdi oluyormuş veya geleceği olmuş gibi anlatmak.

Geçmişte olan bir durumu zihinde canlandırmak ve şimdi oluyormuş gibi anlatmak için muzâri fiili mâzî fiile atfedilebilir¹⁰⁵.

صَدُّوْنَ إِنَّ الدِّينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّوْنَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ *Şüphesiz inkâr etmiş, Allah'ın yolundan ve Mescid-i Harâm'dan alıkoymaya kalkışmış olanlar ...*¹⁰⁶. örneğinde كَفَرُوا cümlesi lâfzen muzâri, manen mâzî olduğu için lâfzen ve manen mâzî olan كَفَرُوا cümlesine atfedilebilmiştir. Aynı şekilde gerçekleşmesinden şüphe duyulmadığı için gelecekte olacak bir fiili olmuş gibi anlatmak için mâzî fiil muzâriye atfedilebilir.

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَرَى مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ. *Sûr'a üfürüldüğü gün göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır*¹⁰⁷. Örnekte lâfzen mâzî, manen muzâri olan فَرَعَ fiili, lâfzen ve manen muzâri olan يُنْفَخُ fiiline atfedilmiştir¹⁰⁸.

b. İsim cümlesi ile sabitlik ve devamlılık, fiil cümlesi ile yenilenme ve tekrarlanma anlamını kast etmek.

İsim cümlesinin anlamında sabitlik ve devamlılık, fiil cümlesinin anlamında ise yenilenme ve tekrarlanma vardır. Şayet hem devamlılık hem fiilin tekrarı ve yenilenmesi kast ediliyorsa isim cümlesi fiil cümlesine atfedilebilir. Bunun aksi de mümkündür. Meselâ, fiil cümlesinden fiilin zaman zaman yenildiğini, isim cümlesinden ise başlayıp halen devam ettiği kast ediliyorsa aralarında atf yapılabilir.

قَامَ زَيْدٌ وَعَمَرُو قَاعِدٌ. *Zeyd kalktı, Amr ise oturmaktadır.* Örnekteki kalkma fiilinden zaman zaman tekrarlanma, isim cümlesinden ise oturma işinin gerçekleştiği ve halen devam ettiği kast edildiği aralarında atf uygun görülmüştür¹⁰⁹.

أَنَا مُقِيمٌ عَلَى وُدِّهِ. *Dostum devamlı benimle yazışıyor, ben ise ona muhabbetimi devam ettirmekteyim.* örneğinde يُكَاتِبُنِي fiilinden işin zaman zaman tekrarlandığı, ikinci cümledeki أَنَا مُقِيمٌ sözünden ise oturma işinin başlayıp halâ devam ettiği kast edilmiştir¹¹⁰.

105) es-Subkî, 'Arûsu'l-efrâh, C. I, s. 542; el-Hâşimî, Cevâhiru'l-belâğa, s. 201 (dipnot 2).

106) 22/Hacc/25.

107) 27/Neml/87.

108) es-Subkî, 'Arûsu'l-efrâh, C. I, s. 542.

109) es-Sekkâkî, Miftâhu'l-'ulûm, s. 271, 272.

110) es-Subkî, 'Arûsu'l-efrâh, C. I, s. 541; el-Hâşimî, Cevâhiru'l-belâğa, s. 201 vd. (dipnot 2).

4. ŞART, İSTİSNÂ, SIFAT, ZARF, HÂLDE FASIL VE VASIL

İçinde şart, müstesnâ, sıfat, zarf olan cümlelerin ve cümle şeklindeki hâlin fasıl ve vasilla ilgili bazı yönleri vardır. Bunlar şöyledir:

1. Şarttan Sonra Gelen Cümlede Vasıl Durumu

Şart cümlesinden sonra “vâv”la vasledilen cümlelerin durumu hakkında iki ihtimal vardır.

a. Atıf cümlesi cevap cümlesine atfedilir. Meselâ, *إِنْ جَاءَ زَيْدٌ أَكْرَمْتُهُ وَهُوَ حَدِيثٌ بِذَلِكَ*. Zeyd gelirse ona ikrâmda bulunurum zira o buna lâyıktır. sözünde *وَهُوَ حَدِيثٌ بِذَلِكَ* cümlesi atfedilmiş sayılırsa *إِنْ جَاءَ زَيْدٌ أَكْرَمْتُهُ فَهُوَ حَدِيثٌ بِذَلِكَ*. Zeyd gelirse o buna lâyıktır, ona ikrâmda bulunurum. anlamında şartın tamamlayıcısı olur.

b. Atıf cümlesinin şart cümlesine atfedilir. Şayet *إِنْ جَاءَ زَيْدٌ وَهُوَ حَدِيثٌ بِذَلِكَ* cümlesine atfedilmiş sayılırsa, *Zeyd gelirse ona ikrâmda bulunurum. O buna lâyıktır.* anlamına geldiğinden şartın tamamlayıcısı olmaz.

İki ihtimalin eşit olmaması hâlinde atıf yalnızca bir tarafa yapılıır. Meselâ, *إِنْ أَسْلَمَ* İnsanlar Müslüman olurlarsa Cennete girerler. Zira onlar Allah’ın kullarıdır. sözünde anlamın doğru olması için *وَهُمْ عِبِيدُ اللَّهِ* cümlesinin yalnızca şarta atfedilmesi gerekir. Zira cevaba atfedildiği takdirde cümle “İnsanlar Müslüman olurlarsa Allah’ın kullarıdır” anlamında olur. Hâlbuki kast edilen bu değildir çünkü gerek Müslüman gerek Kâfir olsun tüm insanlar Allah’ın kullarıdır¹¹¹.

2. İki Cümlelerin Ardından Gelen Şartta Fasil Durumu

Şartın cevabı olmaya müsait iki cümleden sonra gelen şart cümlesi, “Şart öncesinde olan her şeyi içine alır” görüşünde olanlara göre her iki cümleyi de içine alır. Meselâ, *أَكْرِمِ الْمُسْلِمِينَ وَأَهْنِ الْكَافِرِينَ إِنْ رَأَيْتَهُمْ*. Müslümanlara ikrâmda bulun, Kâfirleri aşağıla eğer onları görürsen. örneğinde şart cümlesi hem ikrâm hem aşağılama durumunu içine alır. Şayet yukarıda olduğu gibi kast edilen anlamın dışına çıkılıyorsa atıf yalnızca bir tarafa yapılıır. *إِسْلَامٌ حَقٌّ وَالْكَفَارُ فِي النَّارِ إِنْ لَمْ يَتُوبُوا*. İslâm haklıdır. Kâfirler cehennemdedir eğer tevbe etmezlerse. sözünde *إِنْ لَمْ يَتُوبُوا* cümlesi yalnızca ikinci cümleyi tamamlar. Zira birinci cümleyi de içine alsaydı idi “İslâm haklıdır ve Kâfirler cehennemdedir, tevbe etmezlerse.” anlamına gelecekti. Oysa kast edilen bu değildir¹¹².

111) es-Subkî, ‘Arûsu’l-efrâh, C. I, s. 486.

112) es-Subkî, ‘Arûsu’l-efrâh, C. I, s. 487.

3. Cümlelerden Sonra Müstesnânın Hangisine Ait Olduğu

İki cümlelerin ardından gelen müstesnâda hükmün her iki cümleyi mi yoksa yalnızca ikinci cümleyi mi kapsadığı tartışmalıdır. Şayet müstesnanın hükmü birinci cümleye verilmek istenmiyorsa ikinci cümleye verilir. Eğer kast edilen anlamın dışına çıkılmıyorsa müstesnâ her ikisini de içine alır çünkü atıf birden çok şeyi birleştirerek bir araya getirir. Nitekim, *أَكْرِمِ النَّاسِ وَأَقْتُلِ الْمُشْرِكِينَ إِلَّا آبَاءَكَ*, “İnsanlara ikrâmda bulun ve baban hariç Müşrikleri öldür.” anlamına, birinci cümleden istisnâ edilse idi “İnsanlara ikrâmda bulun baban hariç ve Kâfirleri öldür.” şeklinde kast edilenin dışına çıkmış olacaktı¹¹³.

4. İki Cümlelerin Birinde Olan Zarfın Hangisine Ait Olduğu

Fiilin fiile atfedildiği iki cümlelerin birinde zarf varsa -ortada veya sonda olması fark etmez- iki fiili de kapsar. *يَعْمُومُ زَيْدٌ وَيَخْرُجُ* Zeyd şimdi kalkıyor ve çıkıyor. *يَعْمُومُ زَيْدٌ وَيَخْرُجُ*. Şimdi Zeyd kalkıyor ve çıkıyor¹¹⁴.

5. İki Cümlelerin Ardından Gelen Sıfatın Hangisine Ait Olduğu

İki cümlelerin peşinden gelen sıfat her ikisinin de zarfı olur. *أَكْرِمِ النَّاسِ وَأَقْتُلِ الْمُشْرِكِينَ* Yanındaki insanlara ikrâmda bulun ve (yanındaki) müşrikleri öldür¹¹⁵.

6. Cümle Şeklindeki Hâlde Fasil ve Vasıl Durumu

Cümle şeklinde olan hâlin başına bazen “vâv” gelir¹¹⁶, bazı durumlarda ise gelmez. Hâlin “vâv”sız olması fasıla, “vâv”lı olması ise vasıla benzediğinden fasıl ve vasıl bahsinde söz konusu edilmiştir. Cümle şeklindeki hâlde fasıl ve vasıl durumunu etkileyen iki husus vardır.

113) Yukarıdaki örnekte geçen müstesnâ, *أَكْرِمِ النَّاسِ إِلَّا آبَاءَكَ وَأَقْتُلِ الْمُشْرِكِينَ* gibi ortada olduğu takdirde hükmün her iki cümleyi kapsayıp kapsamadığı da tartışmalıdır. Bir görüşe göre aksine bir delil yoksa müstesnâ her ikisini de içine alır. Bir başka görüşe göre müstesnâ minhu müstesnadadan önce gelmesi gerektiği için yalnızca öncesini içine alır. Âmilin *إِلا* olduğu görüşünden hareket edilirse hüküm sonrasını içine almaz. Bkz. es-Subkî, ‘*Arûsu’l-efrâh*, C. I, s. 487.

114) es-Subkî, ‘*Arûsu’l-efrâh*, C. I, s. 488.

115) es-Subkî, ‘*Arûsu’l-efrâh*, C. I, s. 488.

116) Bu “vâv” hakkında farklı görüşler vardır. ez-Zemahşerî, el-Curcânî ve es-Sekkâkî’ye göre aslı atıf harfidir ancak aslından çıkartılarak -şartta cevabın başına gelen *ف* harfi gibi- rabt edati olmuştur. Ebû Hayyân’a göre ne atıf harfidir ne de aslı atıf harfidir. Çoğunluk gramer âlimlerine göre zarf anlamındaki *ذِي* anlamına gelen hâl “vâv”ıdır. Bkz. el-Curcânî, *Delâiu’l-i’câz*, s. 227; es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, s. 273; el-Murâdî, *el-Cene’d-dânî*, s. 164; el-’Alâî, Halîl b. Keykeldî, *el-Fusûlu’l-mufîde fi’l-vâvi’l-mezîde*, (1990), s.155.

1. Cümle hâlin ne kadar müfredde benzediği ve ona yakın olduğu.
2. Cümle hâlde sahibine giden zamirin olup olmadığı¹¹⁷.

Müfred hâlde asıl olan “vâv” olmaksızın sahibine zamirle bağlanmasıdır. Cümle şeklindeki hâlde de asıl olan -müfred hâl gibi-“vâv” olmaksızın sadece zamirle sahibine bağlanmasıdır¹¹⁸.

جاء عليّ ركبًا. *Ali binmiş olarak geldi.* örneğine göre baştaki âmili ve sahibiyle ilgili olarak müfred hâlin iki anlamı vardır.

1. Husûl: Hâlin oluşu, vuku bulması (*binmek*)
2. Mukârenet: Hâl ve âmilde (*gelmek - binmek*) zaman yakınlığı

İçinde sahibine giden zamir olan cümle hâlde husûl ve mukârenet anlamı varsa müfred hâlde benzediği için fasıl yapılır, “vâv”a gerek kalmaz. Hâlde iki anlamın yalnızca biri varsa fasıl veya vasıl yapılabilir. Buna göre kendisinde sahibine giden zamir olan hâlde yalnızca fasıl, yalnızca vasıl ve fasıl veya vasıl olmak üzere üç durum vardır.

1. Hâlde Yalnızca Fasıl Yapılması Gereken Yerler

1. Mükkeide hâlde: Cümle şeklindeki hâl, sahibinin anlamını tekit ediyorsa hâl ve sahibi arasında *kemâl-i ittisâl* olduğundan fasıl yapılır¹¹⁹.

هو الحقُّ لا شُبُهَةٌ فيه. *O, kendisinde şüphe olmayacak şekilde haktır.*

ذلك الكتاب لا ريب فيه. *O kendisinde şüphe olmayan kitaptır*¹²⁰. Örneklerdeki لا شُبُهَةٌ له ve الحقُّ الكتابُ kelimelerini tekit etmektedir.

117) Bunların dışında, hâlin başında atf vb. harf olup olmadığı da fasıl ve vasıla tesir eder.

118) Mükkeide (tekit edici) ve mübeyyine (açıklayıcı, buna müessise veya muntakile de denir) şeklinde ikiye ayrılan müfred hâlin başına şu sebeplerden dolayı “vâv” gelmez.

a. Açıklayıcı hâl, bir nevi haber gibidir. Meselâ, ركبًا خليلٍ ذاهبٍ örneğinde haber kaldırıldığında ركبًا kelimesi haber yerine geçerek cümleyi tamamlar. Bilindiği gibi mübtedâ ve haber arasına “vâv” girmez.

b. Açıklayıcı hâl, sahibinin sıfatı gibidir. Zira, جاء خليلٍ ركبًا örneğinde hâli sığara çevirerek جاء خليلٍ الركبُ denilebilir. Bilindiği gibi mevsûf ve sıfatı arasına “vâv” girmez.

c. Hâlin i'râbı asaletendir. İ'râbı asaleten olanın başına “vâv” gelmez.

d. Tekit edici hâlin başına “vâv” gelmez. Meselâ, هذا أبوكَ عطوفًا. örneğinde hâl cümlelin anlamını te'kitlemektedir. Mükked ve tekit arasında *kemâl-i ittisâl* olduğundan arada “vâv” olmaz. Bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 273; es-Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, C. I, s. 549, 550, 554.

119) es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 274.

2. Müspet muzâri'de: Sahibine zamirle bağlanan müspet muzâri müfred hâle en yakın olan hâldir. Bu sebeple burada fasıl yapılır¹²¹.

وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ. Allah onlara azgınlıklarında bir müddet başıboş dolaşacakları fırsat verir¹²².

وَجَاؤُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ. Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler¹²³.

Örneklerdeki hâllerde (يَبْكُونَ , يَعْمَهُونَ) hem husûl hem mukârenet anlamı vardır. Aynı zamanda bunlarda sahibine giden zamir olduğundan ayrıca "vâv" gibi bir bağlayıcıya ihtiyaç yoktur. Bu sebeple vasıl yapılarak bunlar, *وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ وَيَعْمَهُونَ.* ve *وَجَاؤُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً وَيَبْكُونَ.* şeklinde olamaz.

3. *و* harfinden önce gelen mâzî şeklindeki hâlde: Mâzî fiilinden sonra tesviye (eşitlik) anlamına gelen *و* harfi varsa hâlde yalnızca fasıl yapılır¹²⁴.

لَأَجْتَهِدَنَّ لِحُحْتٍ أَوْفَيْلْتُ. Başarsam da başaramasam da mutlaka çalışacağım.

4. Müfred hâle atfedilen cümle hâlde: Art arda iki atf harfi gelemeyeceği için müfred hâle atfedilen hâlin başında "vâv" olmaz, fasıl yapmak gerekir¹²⁵.

أَزَابُنَا أُولَاهَا بَأْسَنَا بَيَاتًا أَوْهُمْ قَائِلُونَ. Azabımız onlara geceleyin yahut gündüz uyurlarken geldi¹²⁶.

5. Müfred hâlden sonra gelen hâl cümlesinde¹²⁷.

قَالَ اللَّهُ يَتَّقِيكَ لَنَا سَالِمًا ، بُرْدَاكَ تَبَجِيلٍ وَتَعْظِيمٍ

120) 2/Bakara/2.

121) Müfred hâli nasb eden fiilde teceddüd (yenilenme) anlamı vardır. Hâl de sahibinin durumunu açıklayan sıfatı gibidir. Fiilin anlamı yenilendikçe sıfatta da (hâlde) yenilenme olur. Hâl olan müspet muzâri'de de aynı şekilde yenilenme anlamı olduğundan başında "vâv" olmaz. Bkz. es-Subkî, 'Arûsu'l-efrâh, C. I, s. 557.

122) 2/Bakara/15.

123) 12/Yûsuf/16.

124) el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 212, 213. Bu cümlede hâl olan fiil, lâfzen mâzî manen müstakbel-dir. Hâl ve müstakbel birbirine zıt olduğu için böyle örneklerin doğru sayılmaması gerekir. Ancak burada *لَأَجْتَهِدَنَّ نَاجِحًا أَوْ فَائِلًا.* anlamında husûl ve mukârenet olduğu için "vâv" a gerek duyulmamıştır. Bkz. es-Subkî, 'Arûsu'l-efrâh, C. I, s. 565, 566.

125) Anlamları farklı ise hâllerde peş peşe iki atf harfi gelebilir. *سَبِّحَ اللَّهُ وَأَنْتَ رَاكِعٌ أَوْ وَأَنْتَ سَاجِدٌ.* Allah'ı ya rukûda veya secdede iken tesbih et. es-Subkî, 'Arûsu'l-efrâh, C. I, s. 569.

126) 7/A'râf/4.

127) es-Subkî, 'Arûsu'l-efrâh, C. I, s. 574.

Allah seni bizim için yaşatsın, vakar ve saygı hurkalarına bürünerek. (Serî')¹²⁸.

2. Hâlde Yalnızca Vasıl Yapılması Gereken Yerler

1. Başında قد harfi ola muzâri hâlde: Muzâri'nin başında قد harfi varsa müfred hâlden uzaklaştığı için vasıl yapmak gerekir. لَمْ تُؤدُونِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَيُّ رَسُولٍ اللَّهُ إِلَيْكُمْ. *Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin beni incitiyorsunuz?*¹²⁹

2. Kendisinde sahibine gidecek zamir olmayan hâlde: Sahibine giden zamir yoksa bağlantı için -gerek isim gerekse fiil cümlesi olsun- hâlin başında “vâv”ın olması gerekir¹³⁰.

. حَاءَ زَيْدٌ وَمَا قَامَ عَمْرٌ. / حَاءَ زَيْدٌ وَمَا يَقُومُ عَمْرٌ. *Zeyd, Amr kalkmadan geldi.*

. حَاءَ زَيْدٌ وَيَتَكَلَّمُ عَمْرٌ. *Zeyd, Amr konuşmakta iken geldi.*

. خَرَجْتُ مِنَ الْمَدِينَةِ وَالشَّمْسُ طَالِعَةٌ. *Şehirden güneş doğarken çıktım*¹³¹.

4. Zamirle başlayan isim cümlesinde¹³².

. فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أُنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ. *Artık bilerek Allah'a şirk koşmayın*¹³³.

5. Nekre bir isimden sonra gelerek câr-mecrûr veya zarfla başlayan hâlde¹³⁴.

. حَاءِ رَجُلٍ وَبِيَدِهِ سَيْفٌ. *Bir adam elinde kılıçla geldi.*

6. Şart cümlesi şeklindeki hâlde: Husûl ve mukârenet anlamı olmadığı için müfred hâlden uzaklaşan şart cümlesinde vasıl yapılır¹³⁵.

128) Örnekteki سَالِمًا müfred, بُرْدَاكَ تَبَجِيلٌ وَتَعْظِيمٌ cümle şeklindeki hâldir. es-Subkî, 'Arâsu'l-efrâh, C. I, s. 574; es-Sa'îdî, Buğyetu'l-îdâh, C. II, s. 92 (dipnot 4).

129) 61/Saff/5.

130) es-Subkî, 'Arâsu'l-efrâh, C. I, s. 555; el-Hâşimî, Cevâhiru'l-belâğa, s. 211.

131) İbn Cinnî, zamirsiz kalmaması için hâlde bir zamir takdir edilmesini gerektiğini söylemiştir. Ona göre bu vb. zamirsiz isim cümlelerini, خَرَجْتُ مِنَ الْمَدِينَةِ مُوَافِقًا طُلُوعِ الشَّمْسِ. gibi düşünmek gerekir. Bkz. es-Subkî, 'Arâsu'l-efrâh, C. I, s. 555.

132) İsti'nâf ifade eden zamir ittisâle engeldir. Bu sebeple zamirle başlayan isim cümlesinde vasıl yapmak gerekir. Bkz. el-Curcânî, Delâilu'l-Î'câz, 228; es-Subkî, 'Arâsu'l-efrâh, C. I, s. 570.

133) 2/Bakara/22.

134) حَاءِ رَجُلٍ وَبِيَدِهِ سَيْفٌ gibi bir cümle başında “vâv” olmaması sıfat, “vâv” olması hâl olduğunu gösterir. حَاءِ رَجُلٍ وَبِيَدِهِ سَيْفٌ. *Elinde kılıç olan bir adam bana geldi.* (Sıfat). حَاءِ رَجُلٍ وَبِيَدِهِ سَيْفٌ. *Bir adam elinde kılıçla bana geldi.* (Hâl). Bkz. es-Sekkâkî, Mifâhu'l-'ulûm, s. 276; es-Subkî, 'Arâsu'l-efrâh, C. I, s. 574.

. يُعْطِ. *İstenirse verecek olan Zeyd geldi.*

3. Hâlde Fasil veya Vasıl Yapılması Mümkün Olan Yerler

1. Müspet mâzîde: Böyle bir hâlde husûl vardır, mukârenet yoktur¹³⁶. Bu sebeple orada fasıl veya vasıl yapılabilir¹³⁷.

. يُفَايِلُوكُمْ. *Sizinle savaşa girmekten yürekleri sıkılarak size gelenler müstesna*¹³⁸.

. وَقَدْ جَاءَنِي وَقَدْ جَاءَنِي فَدَّ جَهْدُهُ السَّيْرِ. *Bana, yürümek onu yormuş bir şekilde geldi.*

2. Menfî mâzîde: Mukârenet anlamı olan ancak menfî olduğundan husûl olmayan menfî mâzîde fasıl veya vasıl yapılabilir¹³⁹.

. أَخَذْتُ أَخْتَهُدُ وَمَا كَانَ يَعْينِي أَحَدٌ. *Hiç kimseye aldirmeden çalışmaya başladım.*

3. Mâzî ile başlayan hâlde: Mâzî anlamında olduğu için ve başına فَدَّ gelmediği için mukârenet anlamı taşımayan لَيْسَ fiilinde vasıl, anlamca menfî fiile benzediğinden fasıl yapılabilir¹⁴⁰. *Yanlarında Ali olmadıği hâlde kavim geldi.*

135) Şart cümlesinin hâl olması ve başına “vâv” gelmesi durumu âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Bazı âlimler, لَأَقْتَلَهُ كَأَنَّ مَن كَانَ. örneğinden hareketle hâlin şart anlamına geliyorsa şartın da hâl olabileceğini söylemişlerdir. İbn Cinnî hâl olan şartta “vâv” olmaması görüşündedir. ez-Zemahşerî, *Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan dilini çıkarıp solur. (7/A'râf/176)* örneğinde şartın hâl olduğunu söylemiştir. Bkz. es-Subkî, 'Arûsu'l-efrâh, C. I, s. 574.

136) Hâlde yaklaşması için mâzînin başında açık veya gizli فَدَّ gelmesi gerektiği söylenmiştir ancak Ebû Hayyân, cumhur âlimler ve Kûfeliler mâzîde فَدَّ'nin şart olmadığı görüşündedirler. Bkz. es-Subkî, 'Arûsu'l-efrâh, C. I, s. 565. Nitekim yukarıda olduğu gibi Kur'ân'da mâzînin فَدَّ olmadan da hâl olduğuna dair örnekler vardır.

137) es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 275.

138) 4/Nisâ/90.

139) Menfî mâzî, anlamda لَمْ ile menfî olan muzârî'a benzer. Menfî muzârî'in menfiliği -bozulmamış ise- hâlde kadar devam eder ve böylelikle mukârenet meydana gelir. Bkz.: es-Subkî, 'Arûsu'l-efrâh, C. I, s. 566.

140) es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 274. لَيْسَ fiili, جَاءَ الْقَوْمُ لَا يَكُونُ عَلِيًّا. gibi bir taraftan menfî fiile, diğerk taraftan جَاءَ الْقَوْمُ غَيْرَ عَلِيًّا şeklinde müfredede benzer.

4. مَا , لَمَّا , أَمْ ile menfî olan muzâride: Menfî muzâride mukârenet olduğu için fasıl, husûl olmadığı için vasıl yapılabilir¹⁴¹.

فَأَنْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمَسَّ لَهُمْ سُوءٌ. Bunun üzerine, kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan, Allah'ın nimet ve keremiyle geri döndüler¹⁴².

أَتَى يَكُونُ لِي عُلاَمٌ وَمَ يَمَسَّنِي بَشَرٌ. Bana bir insan eli değmediği halde nasıl çocuğum olabilir?¹⁴³

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ. Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?¹⁴⁴

وَقَالَ مَا لِي لَأَأْرَى الْهُدْهَدَ. “Bana ne oluyor ki Hühüd'ü göremiyorum?” dedi¹⁴⁵.

4. اِلَّا harfinden sonra gelen mâzide fasıl ve vasıl mümkündür¹⁴⁶.

مَا تَكَلَّمُ إِلَّا وَقَالَ خَيْرًا. veya مَا تَكَلَّمُ إِلَّا قَالَ خَيْرًا. Yalnızca hayır söyleyerek konuştu.

5. Kendisinde sahibine giden zamir olan isim cümlesinde¹⁴⁷.

دَخَلَ الْمُدْرَسُ فِي الصَّفِّ وَالْكِتَابُ بِيَدِهِ. veya دَخَلَ الْمُدْرَسُ فِي الصَّفِّ الْكِتَابُ بِيَدِهِ. Hoca sınıfa kitabı elinde girdi.

141) جاء زَيْدٌ جاءَ زَيْدٌ لَأَيَضْرِبَ عَمْرًا. ile menfî olan muzâri müspet muzâri hükmündedir. جاءَ زَيْدٌ جاءَ زَيْدٌ لَأَيَضْرِبَ عَمْرًا. ile menfî olan muzâride menfilik geçmişten hâle kadar devam ettiğinden mukârenet meydana gelmiştir. أَمْ ile olan menfî olan muzâride menfilik bozulmamışsa hâle kadar devam eder ve böylelikle muzâride de لَمَّا gibi mukârenet meydana gelir. es-Subkî, 'Arûsu 'l-efrâh, C. I, s. 562, 566.

142) 3/Âl-i İmrân/174.

143) 19/Meryem/20.

144) 2/Bakara/214.

145) 27/Neml/20.

146) el-Hâşimî, Cevâhiru 'l-belâğa, s. 211, 212 (dipnot 1). Hâlde zamir yoksa “vâv” gelir. مَا جاءَ زَيْدٌ جاءَ زَيْدٌ لَأَيَضْرِبَ عَمْرًا. Bkz. es-Subkî, 'Arûsu 'l-efrâh, C. I, s. 556.

147) İsim cümlesi şeklinde olan hâl, ifadede kendine yeten ve anlamında sabitlik olan bir cümledir. Bu sebeple anlamında yalnızca mukârenet olduğu için isim cümlesinde fasıl veya vasıl yapılabilir. Bkz. es-Sekkâkî, Miftahu 'l-'ulûm, s. 274.

6. Haberi öne geçmiş zarf şeklindeki hâlde: Hal cümlesi, *دَخَلَ الْمُدْرَسُ فِي الصَّفِّ بِيَدِهِ* gibi haberi öne geçmiş car-mecrûr veya zarfta vasıl yapılabilir ise de fasıl yapmak daha iyidir¹⁴⁸.

7. Hâlin başında *إِنَّ*, *أَنَّ*, *كَأَنَّ*, (cins ismi neyfeden) *لَا* harfi varsa¹⁴⁹.

وما أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ. (Resûlüm!) *Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerlerdi*¹⁵⁰.

مَا أُعْطِيَانِي وَلَا سَأَلْتُهُمَا ، إِلَّا وَأَنِّي لِحَاجِرِي كَرِيمِي .

O ikisi bana vermediler ben de onlardan istemedim,

Bunu yalnızca cömertliğim bana engel olmuşken yaptım. (Munserih) .

*Aslan gibi geldi*¹⁵². *جَاءَ وَكَأَنَّهُ أَسَدٌ .*

*... göğe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır*¹⁵³. *... بَجَعَلَ صَدْرُهُ ضَيْقًا حَرَجًا كَأَمَّا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ .*

*Allah (dilediği gibi) hükmeder, O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur*¹⁵⁴. *وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ .*

148) Hâl olan *بِيَدِهِ كِتَابٌ* (câr-mecrûr) veya *عِنْدَهُ كِتَابٌ* (zarfı) bağlandığı kelimeyi hafzedilmiş *مُسْتَقَرًّا* şeklinde ism-i fâil olarak düşünmek daha iyidir. O takdirde hâl aslına dönmüş olur. Bu durumda *كِتَابٌ* kelimesi fâil olur, hâl ise müfred olduğu için başına “vâv” gelmez. Bkz. es-Sekkâkî, *Miftahu'l-'Ulûm*, s. 276; es-Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, C. I, s. 571.

149) es-Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, C. I, s. 573.

150) 25/*Furkân*/20.

151) es-Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, C. I, s. 573. İkinci mısradaki *وَأَنِّي* kısmı *el-Kitâb* ve *el-Muktadab*'ta *وَأَنِّي* şeklindedir. Nitekim haberin başında *لَا* harfinin olması bunu desteklemektedir. *أَنَّ* şeklinde okunduğu takdirde cümle hâl değil, sebeplik ifade eder. Bkz. Sibeveyh, *el-Kitâb*, (1988), C. III, s. 145 (dipnot 5); el-Muberrred, *el-Muktadab*, (trs), C. II, s. 346.

152) *حَاجِرًا* ile başlayan hâlde -câr-mecrûr gibi iki harften oluştuğu için- başına “vâv” gelmesi gerekir diyenler de vardır. Bkz. es-Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, C. I, s. 573.

153) 6/*En'âm*/125.

154) 13/*Ra'd*/41.

SONUÇ

Arapçada belâğat ilminin en önemli konularından biri fasıl ve vasıldır. Câhiliyye döneminden itibaren şairler, edipler ve âlimler tarafından bilinen ve öneminden bahsedilen ve İslâmî dönemde de önemini koruyan fasıl-vasıl hakkında varılan sonuçlar kısaca şöyledir:

1. Sa'leb, İbnu'l-Mu'tezz, İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye ve el-Câhiz gibi Arap şiiiri ve belâğatı üzerine eser telif eden müellifler fasıl-vasılın öneminden bahsetmiş iseler de tanımından, usûl ve kaidelerinden bahsetmemişlerdir. Bu konunun ilk olarak Abdulkahir el-Curcânî tarafından tanımı yapılmış, genel esaslarını belirlenmiştir. Ondan sonra da es-Sekkâkî, el-Kazvînî ve onun şârihleri gibi takipçileri bu konuyu genişletmişlerdir.

2. Fasıl-vasıl konusu yalnızca belâğatın konusu değildir. Zira bu konu nahvin alanı içine de girmektedir. Zira sıfat-mevsûf, bedel-mubdelun minhu, atif-matûfun aleyh, te'kit-müekked gibi konular nahvin olduğu kadar belâğat ilminin de konusudur. Gramerde atif harfleri ile kelimeler ve cümleler arasındaki gerçekleşen bağlantının tespiti aynı zamanda belâğatın da ilgi alanı içerisinde. Ancak aralarında şöyle bir fark vardır:

a. Nahivde bağlantılar hem kelimeler hem cümleler seviyesinde ele alınmakta iken fasıl-vasılda âlimler arasında bu konuda tam bir ittifak yoktur. Bazı âlimler fasıl-vasılda yalnızca cümlelerin ve harfler içerisinde de yalnızca “vâv”ın söz konusu olduğunu söylerken bazılarına göre gramerde olduğu gibi müfred ve cümle ile birlikte diğer harfler de söz konusudur.

b. Diğer taraftan nahiv ilmine göre doğru olan her şey belâğat yönünden doğru olmayabilir. Belâğat ilmine göre doğru olan bir şey ise nahiv ilmine göre de doğru olmak zorundadır.

3. Belâğatın zirvesini temsil eden Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın ve kulların sıfatlarının anlatıldığı bazı ayetlerde veya herhangi bir konudan bahsedilen bir ayette fasıl, bir başka ayette ise vasıl yapıldığı görülmektedir. Bu sebeple Allah'ın muradını daha iyi anlamak ve fasıl-vasılın neye göre yapıldığını bilmek için grameri ve belâğatı iyi bilmek gerekir. Zira Arapçada iki cümle arasında sıfat-mevsuf, tekid-müekked veya atf-ı beyan gibi sıkı bir ilişki vardır yahut lâfzî ve manevî bir ortak yön olmadığı için cümleler birbirinden kopuktur. Vasıl yapıldığı takdirde istenilen anlamın aksine bir durum da olabilir, o takdirde fasıl yapmak gerekir. Bazı durumlarda ise cümleler arasında lâfzen ve manen uyum olmakla birlikte bunları birleştirecek ortak bir yön varsa veya cümleler aynı hükümde birleştirmek istenmiş ise yahut fasıl yapıldığı takdirde yanlış anlama ihtimali varsa vasıl yaparak bunları birbirine bağlamak gerekir. Bu sayılanları bilmek için de -özellikle Arap olmayanlar için- sağlam bir gramer ve yüksek bir belâğat bilgisine bu arada edebî bir dil zevkine de sahip olmak gerekir. Aksi hâlde fasıl yerinde vasıl, vasıl yerinde fasıl yapmak gibi bir hataya düşmek kaçınılmaz olur.

Kaynakça

- ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, C. I-IV, 4. Baskı, Mısır, 1966.
- Ahmed Matlûb, *Mu’cemu’l-mustalahâti’l-belâğîyye ve tatavvurihâ*, 2. Baskı, Beyrut, 1996.
- el-‘Alâî, Salâhaddîn Halîl b. Keykeldî (ö. 761/1360), *el-Fusûlu’l-mufîde fi’l-vâvi’l-mezîde*, Nşr. Hasan Mûsâ eş-Şâ’ir, Ürdün, 1410/1990.
- el-‘Alevî, Yahyâ b. Hamza el-Yemenî (ö. 705/1306), *Kitâbu’t-turâz*, Nşr. ‘Absusselâm Şâhîn, Beyrut, 1415/1995.
- ‘Alî Rizâ, *el-Merci’ fi’l-luğati’l-‘arabiyye; sarfihâ ve nahvihâ*, C. I-III, 4. Baskı, Beyrut, trs.
- el-‘Askerî, Ebû Hilâl Hasab b. Abdillâh b. Sehl (ö. 395/1005), *Kitâbu’s-sinâ’ateyn; el-kitâbetu ve’s-şî’ru*, Nşr. ‘Alî Muhammed el-Câvî - Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm, Kahire, 1371/1952.
- el-Câhiz, ‘Amr b. Bahr (ö. 255/ 869) *el-Beyân ve’t-tebyîn*, Nşr. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, C. I-IV, 7. Baskı, Kahire, 1418/1998.
- el-Curcânî, ‘Abdulkâhîr Ebû Bekr b. ‘Abdirrahmân (ö. 471/1079), *Delâilu’l-i’câz*, Nşr. Muhammed Ridvân ed-Dâye - Fâyiz ed-Dâye, Dimaşk, 2007.
- Deliçay, Tahsin-Koç, Sadık, “*Arap Dilinde Harf-i Ta’riif*”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elâzığ, 2002, C. 12, Sayı 2, s. 191-210.
- Dirâz, Sabbâh ‘Ubeyd, *Esrâru’l-fasl ve’l-vasl*, Mısır, 1406/1986.
- Durmuş, İsmail, “*Fasil*”, *DİA* (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), Ankara, 1995, C. 12, s. 206.
- _____, “*Vasıl*”, *DİA*, İstanbul, 2012, C. 42, s. 537 - 539.
- Elmalî, Hüseyin, “*Ebû Temmâm*”, *DİA*, Ankara, 1994, C. 10, s. 241 - 243.
- el-Galâyînî, Mustafâ (ö.1364/1944), *Câmi’u’d-durûsi’l-‘arabiyye*, C. I-III, Nşr. Şerîf el-Ensârî, 10. Baskı, Beyrut, 1966.
- Habenneke, Abdurrahmân Hasan, *el-Belâğatu’l-‘arabiyye; ususuuhâ ve ‘ulûmuhâ ve funûnuhâ*, C. I-II, Dimaşk, 1416/1996.
- el-Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ (ö. 1362/1943), *Cevâhiru’l-belâğa*, İstanbul, 1984.
- Irmak, Mustafa, *Arap belâgatında haber-inşâ meselesi*, Rize, 2012.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn ‘Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. ‘Abdillâh el-Ensârî (ö. 761/1360), *Muğni’l-lebîb ‘an kutubi’l-e-‘ârîb*, C. I-II, Nşr. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, Kahire, trs.
- _____, *Şerhu şuzûri’z-zeheb*, Nşr. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, y.y., trs.
- İbnu’l-Kayyim el-Cevziyye, (ö. 751/1350), *el-Fevâid*, Nşr. Muhammed ‘Azîz Şems, Mekke, 1429/2008.

- İbnu'l-Mu'tezz 'Abdullâh (ö. 399/1009), *el-Bedî'*, Nşr. 'İrfân Mataracî, Beyrut, 1433/2012.
- İbnu'n-Nâzim, Bedreddîn Muhammed b. İbn Mâlik (ö. 686/1287), *Şerhu ibni'n-nâzim 'alâ elfıyyeti ibn mâlik*, Nşr. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd, Beyrut, 1420/2000.
- İmîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-mufassal fî şevâhidi'l-luğati'l-'Arabıyye*, C. I-XIV, Beyrut, 1417/1996.
- Kabâve, Fahrüddîn, *İ'râbu'l-cumel ve eşbâhu'l-cumel*, 5. Baskı, Halep, 1409/1989.
- Kalkîle, 'Abduh 'Abdul'azîz, *el-Belâğatu'l-istilâhiyye*, 3. Baskı, Kahire, 1412/1992,
- el-Mubberred, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd (ö. 258/872), *el-Muktadab*, C. I-IV, Nşr. Muhammed 'Abdulhâlık 'Udayme, Beyrut, trs.
- el-Murâdî, el-Huseyn b. Kâsim (ö. 749/1348), *el-Cene'd-dânî fî hurûfi'l-me'ânî*, Nşr. Fahreddîn Kabâve - Muhammed Nedîm Fâdıl, Beyrut, 1413/1992.
- Radiyyuddîn, Muhammed b. Hasan el-Esterâbâdî (ö.686/1287), *Şerhu'l-kâfiyye*, C. I-II, İstanbul, 1310/1892.
- es-Sa'îdî, 'Abdulmute'âl, *Buğyetu'l-îdâh li telhîsi'l-miftâh*, C. I-IV, Kahire, 1420/1999.
- _____, *el-Belâğatu'l-âliyye, 'ilmu'l-me'ânî*, Nşr. 'Abdulkâdir Huseyn, 2. Baskı, Kahire, 1411/1991.
- Sa'leb, Ebu'l-'Abbâs (ö. 291/904), *Kavâ'idu's-şî'r*, Nşr. Ramazan 'Abduttevvâb, 2. Baskı, Kahire, 1995.
- es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr (ö. 626/1229), *Miftâhu'l-'ulûm*, Nşr. Na'îm Zerzûr, 2. Baskı, Beyrut, 1407/1987.
- Sevinç, R. Resul, *Arapçada cümle yapısı*, 2. Baskı,, İstanbul, 2013.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân (ö. 180/796), *el-Kitâb*, C. I-V, Nşr. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, 3. Baskı, Kahire, 1408/1988.
- es-Subkî, Bahâeddîn, *'Arûsu'l-efrâh fî şerhi telhîsi'l-miftâh*, C. I-II, Beyrut, 1423/2003
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsim Mahmûd b. 'Omer (ö. 538/1144), *el-Keşşâf 'an hakâ'iki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*, Nşr. 'Âdil Ahmed Mu'avvad- Alî Muhammed Mu'avvad, C. I-VI, Riyad, 1418/1998.
- ez-Zevzenî, Huseyn b. Ahmed b. Huseyn (ö. 486/1093), *Şerhu'l-mu'allakâti's-seb'*, Beyrut, 1382/1963.